

JANKO JOVAN:

DOMAČI OBRTI NA KRANJSKEM.

omur je znana zgodovina kmet-skega stanu le iz povesti in pravljic o grozovitem tlačanstvu, ta se pač veseli, da so minuli časi fevdalnega gospodarstva. A vendar se ne moremo, če trdimo, da je kmet danes mnogo bolj ubožen, kot je bil nekdanj kot grajščakov podložnik. Desetina in tlaka sta ga sicer prej težili; a kolika so bremena, katerih teža mora prenašati danes kmetško ljudstvo! Plačevati mora davke, ki so primeroma večji, kot je bila desetina; plačevati mora tudi krvni davek: pošiljati svoje sinove v najboljših letih k vojakom. Vendar pri vsem tem nima dolžnostim primernih pravic. Davek njegov je bila nekdanj desetina in tlaka; s tem pa je opravil in je bil zagotovljen od strani svojega grajščaka varstva proti vsem napadovalcem. Kmetški stan je imel svoje določene pravice, katere je zastopal župan proti grajščaku, da slednji ni samovoljno delal kmetu krivic. Danes je kmetški stan brez varstva in brez svojih pravic. Kmet-skega stanu kot takega v javnosti ne priznavajo, in kmet je navezan v vseh slučajih na samopomoč. Ako se kratijo njegove osebne krivice, naj si išče pravice sam! Da v takih razmerah propada nezmožni kmet, nas uči žalostna izkušnja. Ne želimo si nazaj fevdalnega gospodstva, ker sedanji čas je demokratičen, zahtevati pa moramo pravice in stalnosti kmetškega stanu, kakor jih je imel nekdanj.

V fevdalnem gospodstvu je bilo zemljišče kmetova lastnina, oskrbovanje njeno pa je čuvala zakonita oblast. Zemljišča zadolžiti ali razkosavati ni bilo dovoljeno: zemljišče je imelo svojo stalnost. Neomejena svoboda šele je prouzročila razkosavanje v parcele, špekulacijo s kmetškim zemljiščem in nakupovanje zemljišča v rokah nekaterih bogatinov. Kmetški stan se je jel

razdruževati, ker se je že za časa francoske vlade na Kranjskem vpeljalo rimsko dedno pravo. Največja skrb za kmeta pride, ko je treba sinovom in hčeram izplačati dote. V tem se hoče vsak kmet postaviti, vsak gleda, da izplača kolikor mogoče velike dote, na posledice pa ne pomisli. Oni, ki prevzame dom, mora toliko izplačati, da ostane sam največji revež. Pri vsej pridnosti in dobri volji mu ne preostane nič drugega kot da zadolži zemljišče ali proda vrhu tega tudi kako njivico. Ko se pa prikaže to zlo v gospodarstvu, tedaj je slaba zanj.

Davek ali desetino je v fevdalnem gospodstvu izplačeval kmet v naturalijah, v svojih pridelkih. Ko je naturalno gospodarstvo prejenjalo, je bilo treba denarja, in sicer ga je bilo treba vedno več, ker izgublja denar neverjetno hitro svojo ceno.¹⁾ K vsem bremenom pridejo še vedno nove potrebe. Koliko denarja se izda že po nepotrebnem samo za žensko obleko! Trpežno narodno nošo je kmetško ženstvo zavrglo in se hoče oblačiti „po modi“. Ne le da je nova noša na deželi tako spakedrana, da človeka smeh sili, ko jo vidi; treba jo je tudi drago plačevati; zato pa je treba denarja. Slednjič je prišel najhujši sovražnik, kateremu pa naš kmet na stežaj odpira svoja gostoljubna vrata — žganje. Kako grozovito je naše ljudstvo vdano žganjarstvu, nam kažejo številke: L. 1889. se je na Kranjskem popilo 1,053.570, a l. 1898. že celih 1,561.025 litrov žganja. In te številke se dajo dognati iz davčnih uradov, med tem ko o onem žganju, katero skrivoma nakuhajo in popijó,

¹⁾ Kar se je skupilo l. 1723. še za 1 gld., je stalo:

l. 1725.	gld. 1·45	l. 1860.	gld. 5·70
„ 1750.	„ 1·72	„ 1870.	„ 6·17
„ 1775.	„ 2—	„ 1880.	„ 7·18
„ 1800.	„ 3·37	„ 1895.	„ 7·40
„ 1840.	„ 3·08.		

statistika molči. Da ta nesrečna kuga ne more ostati brez slabih posledic za kmetško ljudstvo, je umevno. Kako krvavo potrebuje denarja, in vendar kako slepo ga tu proč meče!

Pri slabih razmerah, ki vladajo danes, pri vseh bremenih, potrebah in potratih, se kmetu ne obeta drugega, kakor popolni polom.

Resno vprašanje nam nastane, kaj naj ukrenemo, da si kmet vsaj nekoliko opomore?

Pozimi, ko počiva poljsko delo in tudi živinoreja ne daje preveč opravila, preostane kmetu še največ prostega časa. Nekdaj je ta čas uporabljal v to, da je popravljaj poškodovano kmetijsko orodje in si za prihodnje leto napravljaj tudi novo. Danes si pa orodja ne napravlja sam, ampak si kupi že narejeno. To je dobro, da ne ostane kmet v svoji konservativnosti pri najprimitivnejšem orodju, ki si ga sploh moremo misliti; a čas, ki mu vsled tega preostane, mora na drug način uporabiti. Ako ne dela, mu prično tudi zimski dnevi presedati. Prazno pomenkovanje in posedanje mu daje hkrati najzabavnejšo priliko, da se navadi krčme. Tako je potem umevno, da se kmalu loti tudi žganja; sčasoma mu postane to neka potreba, da brez njega sploh biti ne more. Česar se privadi pozimi, to nadaljuje tudi poleti, in tako gre vedno naprej. Vse je drugače, ako porabi tudi zimski čas. Dolgega časa ne pozna, ne mika ga po tuji družbi v krčmi, ker dobi dovolj veselja v družinskem krogu pri pridnem delu. Pri tem si tudi prisluži marsikak novčič, katerega ve dobro uporabiti, ker ne more s poljedelstvom pokriti vseh potreb.

Tako postransko kmetovo delo je domači obrt.¹⁾ Ker se je važnost domačega obrta že mnogokrat poudarjala, ker je v veliko podporo kmetškemu ljudstvu v sedanjem

hudem času in je tudi na Kranjskem v različnih vrstah že prej udomačen, bomo v naslednjem opisali glavne vrste domačega obrta, katere vidimo med našim ljudstvom, kakor so: lončarstvo, žebjarstvo, sitarstvo, čipkarstvo, slamnikarstvo, izdelovanje lesene robe itd.

I. Lončarski obrt.

Dobili bi kmetških hiš, kjer ne bi poznali še štedilnih ognjišč in ne imeli kovinskih posod, a zastonj bi iskali hiše, v kateri ne bi bilo lončene peči in lončenih posod. Kuha se povsod, zato pa rabijo i peči i loncev. Tako je danes, je bilo nekdanj in bode menda tudi v prihodnje. Ker so torej te stvari tako potrebne, je lahko umljivo, da je lončarstvo eden najbolj razširjenih domačih obrtov na Kranjskem. Zgodovina nam poroča, da je bilo lončarstvo na Kranjskem že v XVI. stoletju zelo razširjeno. Lončarji so imeli, kakor drugi samostojni obrtni stanovi, svoje cehe. Razpečevali so svoje pridelke daleč naokoli. Sčasom so se razmere poslabšale. V XIX. stoletju so se cehi razdružili, in ker odslej lončarji niso mogli svojih izdelkov spraviti v denar, so mnogi popolnoma popustili svoj obrt, pri drugih pa je dobil drugačno lice. Iz samostojnega obrta je postal domači obrt. Kot takega vidimo lončarstvo še danes pri nas udomačenega na mnogih krajih.

Že za časa cehovstva so bili Ljubenci (Ljubno pri Brezjah v radoljskem okraju) na glasu kot spretni lončarji. Niso le zalagali skoro cele Gorenjske, ampak so razpošiljali svoje izdelke tudi daleč izven Kranjske. Bilo jih je veliko in so imeli tudi svoj ceh. Po razdružitvi ceha v začetku XIX. stoletja je tudi v Ljubnem lončarstvo propadlo in se ohranilo le še kot domači obrt. Danes se peča od 162 vaščanov le še devet družin z lončarstvom. Z ozirom na nekdanj tako cvetoči obrt, je 1600 K,

¹⁾ V smislu obrtnega zakona je domači obrt „jene gewerbliche Thätigkeit, welche nach örtlicher Gewohnheit von Personen in ihren Wohnstätten in der Art betrieben wird, dass diese Personen bei ihrer Erwerbsthätigkeit, falls sie derselben nicht per-

sönlich obliegen, keine gewerblichen Hilfsarbeiter (Gehilfen, Gesellen, Lehrlinge) beschäftigen, sondern sich der Mitwirkung der Angehörigen des eigenen Hausstandes bedienen.“ Minist.-Erl. 16. Sept. 1883.

kolikor približno sedaj izkupijo na leto, pač malo, vendar jim je tudi ta vsota v korist, ako pomislimo, da je to le njihov postranski zaslužek in da pri tem ne zanemarjajo drugega dela, ker se z lončarstvom pečajo največ ob času, ko počiva poljsko delo.

Bolj kot v Ljubnem cvete lončarstvo v kamniškem okraju, in sicer v vaseh: Mlaka, Gora, Podboršt, Gmajnica in Križ. V teh vaseh je nad petdeset družin, katere še vedno pridno izdelujejo kozice, lonce, sklede, latvice, umivalnike, kropivčke za blagoslovljeno vodo itd. Iz njihovih delavnic prihajajo tudi lončene peči. Dočim pa je lončarstvo ohranilo še vedno značaj domačega obrta, se je v kamniškem okraju vsled velike množine izdelkov obrt izpremenil. Večina izmed onih, katerim je bilo lončarstvo še pred kratkim postransko opravilo, je naznanila svoj obrt oblastem ter dobilo pravice in dolžnosti samostojnih obrtnikov. Lončarstvo jim je postalo glavni, če ne edini vir zaslužka; tudi se ne peča z obrtom več le domača družina, ampak imajo uslužbene pomočnike in sprejemajo vajence kakor drugi samostojni rokodelci; kajpada morajo za izvrševanje svojega obrta plačevati davek. Ta izprememba ima tudi svoje slabe strani. Poljsko delo prično zanemarjati, mnogi se ga popolnoma odvadijo, privadijo se pa pri tem novih potreb in potrebic. Dobiti je poleg teh tudi mnogo takih, katerim je poljsko delo glavna skrb in katerim je lončarstvo le postransko opravilo. Pri teh se seveda peča z lončarstvom samo domača družina brez pomočnikov in vajencev. Da ti ne izdelajo toliko kot prvi, je umevno; vendar si morejo precej pomagati s tem postranskim zaslužkom, katerega pa tudi potrebujejo, saj večina izmed njih so revni posestniki, ki premorejo kvečjemu 5—8 orolov polja. Največ lončarjev — domačih obrtnikov je na Mlaki, glavnem taborišču lončarske obrti. Njihovi izdelki so ravno iste vrste in vrednosti kot izdelki samostojnih obrtnikov. Vsi domači in samostojni lončarji kamniškega okraja razprodajajo jako mnogo lončarskih izdelkov. Vrednost letnih

proizvodov bi smeli ceniti na 18.000 K. Res lepa vsota! Ker pri tako veliki produkciji ne morejo razpečati svojih izdelkov v domači okolici, morajo večino loncev, skled itd. spraviti v denar drugod. Kar je domačih obrtnikov, večinoma krošnjarijo okrog, drugi pa peljejo cele vozove blaga na semnje na Koroško, Štajersko, Hrvaško, celo na Tirolsko, v Trst in na Reko, kjer imajo že svoje stalne odjemavce, kateri znajo že sami spraviti naprej v denar lončarske izdelke. Zadnje čase sem nagaja lončarjem konkurenca z železnimi, bakrenimi in kositarjevimi posodami; zato se je bati, da ne bi mogli več vsega sproti razprodajati, ako bodo vedno več delali. Hud udarec bi bil za te lončarske domače obrtnike, ako bi se bilo prepovedalo krošnjarstvo. Katoliško-narodni slovenski državni poslanci imajo to zaslugo, da so v državnem zboru z vsemi silami vplivali na to, da se ljudstvu ne prikrajša ta dohodek.

Tudi na Dolenjskem dobimo lončarstvo udomačeno na mnogih krajih. V prvi vrsti omenimo lončarje krškega okraja. Kdaj se je tukaj obrt pričel in kako se je tekom časa razvijal, nam zgodovina ne poroča, gotovo pa je, da je zelo star, če ne sploh najstarejši na Kranjskem. Ako opazujemo lončarske izdelke teh krajev, vidimo na njih takoj nekaj posebnega. Vsa ornamentika in vse oblikovanje kaže nekaj čisto svojega, česar drugod zastonj iščemo. Ako pa jih primerjamo s keramičnimi izkopinami iz starih rimskih grobov, opazimo med njimi precej sličnosti. Vsi kraji, kjer je razširjeno v krškem okraju lončarstvo, ležé ob stari rimski cesti. Iz tega sklepamo, da se je pričelo lončarstvo tukaj že za časa rimskih naselbin in se ohranilo do današnjih dni. Drugače si ne moremo tolmačiti niti posebnosti v ornamentiki pečarskih in lončarskih izdelkov, še manj pa njih podobnosti s starimi izkopinami. Lončarji v Šent Jerneju, Stari vasi in Sv. Križu izdelujejo posode, kakršne smo omenili že pri drugih. Znani so zlasti rdeči lonci, katerih drugod ni dobiti. Večinoma so danes

lončarji samostojni obrtniki, vendar so tam tudi izdelovavci, kateri gojé lončarstvo le kot domači obrt, ker imajo od njega le postranski zaslužek. Vsi skupaj naredé posod in peči na leto v vrednosti okoli 8000 K. S svojimi izdelki preskrbujejo skoro vso Dolenjsko vzhodno od Novega Mesta sem. Navadno pripeljejo svoje izdelke na semnje v Kostanjevico, Krško in Mokronog, drugo pa razprodajajo krošnjariji od hiše do hiše.

Seveda ne smemo prezreti ribniških lončarjev. Tako se imenujejo namreč vsi lončarji v Dolenji vasi, Bukovici, Nemški vasi in Rakitnici¹⁾ pri Ribnici. V teh štirih vaseh se peča kakih štirintrideset družin z lončarstvom, katero je imelo še pred kratkim izključno značaj domačega dela. Dasi so pa sedaj nekateri postali samostojni obrtniki, vendar je vsem še vedno glavna skrb poljedelstvo. Obrt izvršujejo le domačini brez tujih pomočnikov, kvečjemu da pomaga pri izdelovanju še domači hlapec, kadar nima drugega dela. Lončariti pričenjajo šele, ko je žito z drugimi poljskimi pridelki že spravljeno v shrambe. Delajo le moški, ne ženske in otroci. Poleg loncev, skled, kozic, krožnikov itd. izdelujejo tudi različne otročje igrače. Vse to blago prenašajo krošnjariji okrog po deželi ali pa je pošiljajo v Trst in na Reko. Ilovica za posodo in za peči ne dobivajo doma, ampak si jo nakupujejo od sosednih Kočevarjev. Pečnice kurijo seveda, kakor povsod drugod na Kranjskem, z drvni, in sicer imajo navadno po štirje in štirje lončarji eno skupno pečnico, katero rabijo vrstoma. Lastniku pečnice se plača za enkratno rabo po 20 kr. V eni pečnici se nažge blaga približno za kakih 80 K. Vsak lončar žge 4—5 krat na

leto. Ako odračuni stroške, mu ostane približno 200 K zaslužka.

Slednjič omenjamo lončarje črno maljskega okraja, namreč na Griču in v Podgori, kjer se bavi z lončarstvom večina družin. Delajo nekoliko drugače, kakor v Ribnici: tukaj moški samo žgó, posodo izdelujejo pa le ženske. Vzroka je morda iskati v tem, da se moški zadnja leta preveč izseljujejo v Ameriko, vsled česar je jel obrt tudi izdatno pešati. Pečnice, katere imenujejo „pališča“, imajo tudi tukaj skupna; vsi lončarji na Griču n. pr. imajo štiri pališča. Enkrat se nažge po 30—40 loncev v vrednosti 12—15 K. Izdelujejo pa zelo preprosto posodo, vendar so ponosni na svoje izdelke ter se radi hvalijo, da se v njihovih loncih kuhajo najboljši žganci. Razprodajajo jih po Beli Krajini in po sosednjem Hrvaškem; tu drugodnih izdelkov sploh ne marajo, ker kuhajo le v črnih loncih, kakršnih pa od drugih lončarjev ne dobé. Poleg omenjenih vasi so raztreseni lončarji še na Dobljiški Gori in v Vitoših. Zlasti ker so vinogradi odpovedali, prihaja tem ljudem v veliko podporo lončarstvo in je prav škoda, da je jelo pešati, ker pomanjkuje delavcev.

Lončarstvo je torej na Kranjskem res zelo razširjeno in daje našemu revnemu ljudstvu precej zaslužka. Gotovo pa bi neslo še več, ako bi si mogli napraviti mesto sedanjih pečnic take, v katerih se kuri s premogom. Ne le da je delo uspešnejše, ampak prišlo bi tudi mnogo ceneje. Tudi v oblikovanju in glaziranju so naši lončarji še precej primitivni in bi se morali malo poučiti o moderni tehniki v tem obrtu. Na te in druge nedostatke je opozarjal že „Slov. list“ 12. julija 1902, kakor tudi „kmetijska enketa“ l. 1884. in „Soc. načrt slov. kršč. delavskih stanov“; ti vsi so pozivljali vlado, naj pomaga lončarjem. Do danes se ni še nič storilo v povzdigo tega vелеvažnega obrta. (Dalje.)

¹⁾ Tam doli v Rakitnici
Tam delajo se piskerci
Obštant'k in lepi.

(Nar. pes.)

JANKO JOVAN:

DOMAČI OBRTI NA KRANJSKEM.

II. Lesni obrt.

1.

ežko bi bilo dobiti zgodovinarja, ki bi opisujoč kulturno-historične razmere na Kranjskem, ne posvetil vsaj nekaj vrstic domačemu obrtu ribniške doline. In to po vsej pravici; saj sega izdelovanje „suhe robe“ daleč nazaj v pretekla stoletja in je bilo ribniškim okoličanom v najžalostnejših časih vir rešitve iz stisk. Kdaj ravno se je obrt pričel, ni znano; gotovo pa je, da je bil v XV. stoletju že udomačen. Ko so preplavili v XV. stoletju Turki kranjsko deželo, je bila zlasti Dolenjska pozorišče krvavih bojov, vsled česar je morala ona tudi med vsemi drugimi pokrajinami največ pretrpeti. Ljudstvo je popolnoma obubožalo; prej imoviti kmetje sedaj niso imeli s čim preživiti sebe in svojih družin. Vest o toliki bedi je prišla tudi do dvora. Da si ljudstvo vsaj nekoliko opomore, je dovolil cesar Friderik III. 23. oktobra 1492 kočevskim in ribniškim okoličanom izvažati živino, platno in razne lesene predmete, kakršne sami doma izdelujejo, na Hrvaško ter v druge obmejne dežele. Kakšni so ti leseni izdelki, nam natančneje popisuje Valvazor v svoji kroniki „Ehre des Herzogthums Krain“. ¹⁾ Toda pustimo zgodovino zgodovinarjem, ker naš namen ni pisati zgodovinske razprave o postanku in razvoju lesnega obrta na Kranjskem, ampak podati hočemo le sliko sedanjega njegovega položaja.

¹⁾ „In vielen Dörfern der Gottschee und Reifnitz hausen Viele, welche hölzerne Teller, Schüsseln, Schäffer, Bütscherlein, Siebe, Reiter, Multerlein, Butten und Plitzerlen machen und solche Arbeit hernach auf dem Puckel, bisweilen auf dem Rösslein nicht allein im ganzen Lande herum, sondern auch weit in benachbarte Länder tragen.“

Ribniški kakor tudi kočevski okoličani so navezani do malega vsi na poljedelstvo. Zemlje, ki je zraven precej skopa, ne preostaja veliko, vsled česar pač ni verjeti, da bi kdo obogatel od njenih pridelkov, zlasti ker nam kaže žalostna izkušnja, da silijo ljudje vedno bolj v dolgove. Pri takih razmerah se torej ni čuditi, da je videti na železniški progi Kočevje-Ljubljana vstopati v vlak vsak dan več mož in mladeničev, ki so namenjeni, da gredo iskat sreče preko morja v Novi svet. Mnogo, in to zlasti Kočevarjev, pa gre na jesen z doma krošnjari z južnimi sadeži v severne dežele naše države. Kar ljudi ostaje doma, se pridno ukvarjajo s pletenjem rešet in ret, z izdelovanjem lesenih žlic, krožnikov, skledic in drugih k „suhi robi“ spadajočih drobnarij.

Lesni obrt je razširjen skoro v vseh vaseh okoli Ribnice in tudi v mnogih vaseh v kočevskem sodnem okraju. Zlasti pa cvetè ta obrt v ribniški dolini v sledečih krajih: Gorenjava vas, Hrovača, Goriča vas, Otavice, Nemška vas, Bukovica, Sajevec, Zadolje, Brežje, Sušje, Prigorica, Dolenja vas, Rakitnica, Sodražica, Podklanec, Loški potok, Struje, Velike Lašče z okolico i. t. d. Na ribniško dolino samo pride do 3000 domačih obrtnikov, katerim jih prištevamo še 1600 v veliko-laškem okraju in 150 okoli Loža; vsem tem daje domači obrt izdaten postranski zaslužek.

Izdelki, ki takorekoč reprezentirajo „suho robo“, so rešeta, rete in sita. Pri vseh teh razločujemo dva glavna dela: dno in obod. Kot sirovina za dno se rabi leskov, javorjev in vrbov les. Nekaj teh palic dobé Ribničani v svojih hostah, večinoma pa jih nakupujejo od sosednih Kočevarjev, kateri jih prinašajo v Ribnico in Sodražico na semenj. Ako bi Kočevarji sami porabili leščevje,

kakor ga porabljaajo Ribničani, potem bi slednjim huda prela; tako pa radi lesa ne pridejo v velike zadrege. — Najprej se mora s palic z nožem postrgati lubje, nato pa jih razkoljejo. Sredi delavnice je v tla pritrjen do pol črevlja debel tram, „baba“, ki je na več krajih prevrtan s svedrci različne debelosti. V te luknje se vtikajo koničaste palice, od katerih se potem odkopljejo letve, „vitre“, toliko debele, kolikor je bila močna zarez, narejena z nožem koncem palice. Te odločene vitre so še predebele in jih je treba iznova razklati, kar se zgodi tako-le: Na koncu jo načne tolikokrat, kolikor viter hoče iz nje narediti, jo nese k ustom, prime pri zarezi z zobmi in odloči urno od nje nove, tanjše vitre. Delo gre hitro izpod rok, ali če hočete, izpod zob, da je kar zanimivo gledati, kako spretnost si pridobé pri tem opravku. Vitra sedaj seveda še ni skozi in skozi enako debela in tudi ne enako široka. Da ta nedostatek odstrani, jo kaka ženska ali deklica z nožem na obeh straneh posname, ob straneh pa poreže na „rezirju“. Rezir je posebna priprava, ki sestoji iz deske, na katero so pritrjene ostre kline, postavljene toliko narazen, kakršna bodi širina vitre. Ko se vse to izvrši, je vitra gotova. Ko jih je dosti, prično s pletenjem dna. Izdelovanje dna se vrši na dvojen način. Ali rabijo statve ter dno tkó, kar naredé v pol ure, ali pa pletó prostoročno, kar seveda traja nekaj dalje. Kajpada si moramo predstavljati statve kolikor se dá primitivne, ki pa vendar dobro služijo. Družina, broječa 6—7 glav, naredi v eni sezoni, ako si delo primerno razdelé in ne počivajo preveč, okoli tisoč kosov različne velikosti rešet in rét; za to izkupijo do 1000 K. Ako od te svote odštejemo stroške, pride na moško osebo dnevnega zaslužka 80 h do 1 K 10 h, ženske pa dobé seveda primeroma nekaj manj.

Izdelovanje viter in pletenje rešet ter ret iz njih je specifično delo, dočim se izdelujejo obodi za nje tudi na pomolih kočevskega pogorja Roga (Hornwald). Ne smemo pa misliti, da Ribničan ne zna de-

lati obodov. Tudi na ribniških hribih, „v Slemenih“, je dobiti dovolj pridnih obodarjev, n. pr. pri svetem Gregorju, pa tudi drugod.

Izdelovanje viter in pletenje dna torej ni ravno prenaporno delo; za to se dajo dobro porabiti tudi ženske, da, celo otroci. Drugače je z obodi. Namesto palic je treba že precej debelih bukovih, smrekovih ali jelkinih dreves, katera morajo biti skrbno izbrana, ne predebela in brez grč. Drevesa se razžagajo na krajše dele, iz katerih se nakoljejo deske za obode. Deske se nakoljejo, ne razžagajo; kajti žaganice niso za rabo, ker bi se pri krivenju prav gotovo prelomile. Klanje zahteva mnogo napora; treba je tudi spretnosti, previdnosti in potrpljenja. Oglejmo si nekoliko bliže to delo! Po dolžini debela se zaseče zarez, da dobé klini ali zagozde svoj prostor. Klini se zabijajo s sekirnim hrbtom ali tudi z betom v deblo, nastavljajo se vedno novi, močnejši in, če se z udarci ne štedi preveč, se razkolje slednjič deblo v dve polovici, na katerih se isto delo ponavlja, dokler gre, oziroma, dokler ni naklanih dovolj tankih desk. Najnapornejše delo je sicer končano, a obodi še niso tako hitro gotovi, kajti deske so še robate in predebele; morajo se še obsekati, ogladiti in skriviti. Da izvemo, kako se vse to vrši, pogledjmo si sliko, ki nam vse veliko jasnejše raztomači kot mrtva črka. Vso pozornost obrne nase mož z lepo, dolgo brado. Pri njem se ne bomo dolgo mudili, kajti njega, oziroma njegovo delo že dobro poznamo. Zabija namreč s sekiro klin v deblo, a moral se bo še pošteno spotiti, preden se razleti deblo razdvoje, ker je jedva pričel z delom. Ozrimo se raje k njegovim sosedom! Zada na desni strani obrezujejo trije že naklane deske, katere so bili prej vtaknili na posebnem stojalu v precep. Naslanjajo se nanje, da ne zdrčé iz precepa, in ker se napete dajo lepše in lažje posneti. Ko bodo z obrezovanjem gotovi in jih še na obeh straneh dobro ogladijo, jih bodo izročili mladeniču, ki stoji pred njimi ob nekem stolu, da jih

še ukrivi. Slika ga nam kaže, ko se ravno bavi s tem delom. V posebno, na stojalo pritrjeno pripravo je vtaknil desko, poprijel z levico njen prosti konec in ga jel privzdigovati v krožni smeri. Deska je tenka in bi se brez dvoma prelomila, če bi si še z desnico ne pomagal. V desnici drži namreč na železnem ročaju pritrjen valček, obdan krog in krog z ostrimi zarezi in zobci, pritiska in drgne ž njim ob desko na notranji strani, da tako ulomljaje lesna vlakna, naredi desko upogljivo. Po dokončanem delu izroči obod delavcu, katerega

Domači obrti na Kranjskem: Obodarji.

kaže slika spredaj na levi sedečega, z velikim kolobarjem pred sabo. Pritrdil je namreč obod v krog, ga dobro zvezal in vpleta sedaj obode po vrsti, drugega za drugim vanj, da ne vzamejo preveč prostora, ter jih na ta način obvaruje pred vsako neizgodo med prenašanjem in prevažanjem. Na tleh ima že šest takih kolobarjev, „kolačev“, pred sabo, katerih vsak ima ovitih obodov za 15 do 25 rešet. Delo je končano. Opraviti je dalo precej, vendar jih zgotovi priden delavec v eni sezoni do 1000, v vrednosti 800 do 1000 K, kar pomenja 1 K 60 v. do 2 K zaslužka na dan. Ta jih pač zasluži!

Dna imamo spletena, obode narejene, treba je še obojno združiti in rešeta ali, ako so večja, rete, so gotove. To vse naredé doma ali med potjo, ko prenašajo rešetarji svojo robo okrog.

Poleg rešet in ret smo omenili tudi sit, katerih razločujemo zopet dve vrsti, namreč sita iz kovinskih žic in pa iz konjske žime. Sita iz žice izdelujejo nekateri tudi v Ribnici, žimnata pa dobé že spletena od sitarjev iz Stražišča pri Kranju, katere bomo tudi kmalu obiskali in si ogledali njih obrt natančneje. Splošno smemo trditi, da naredi

Ribničan sitom le obode in prišije dno, „platno“ imenovano.

Sklepno delo pripadatorejnjemu; zato bi se mu hudo zamerili, ko bi mu sponašali, da ne zna delati sit. On delo zvrši, in to je dovolj!

Pred nami stoji cela grmada rešet, ret, sit in druge vrste „suha roba“. Za domačo dolino jih bode skoro preveč. Trebabo dobiti kupca, samo

vprašanje nastane, kje ga dobiti?

Razpečavanje suhe robe se vrši na dva načina. Največ jo pokupijo domači trgovci kot prekupevalci, ali pa si gre Ribničan sam kupca iskat daleč po svetu. Domači trgovci iz Ribnice, Sodražice in Velikih Lašč, okoli 20 po številu, kupujejo robo navadno o ponedeljkih in četrtek na semnju v Ribnici in Sodražici. Veliko jo razpečajo tudi trgovci v Ljubljani (5), Zagrebu (6), Trstu, Reki i. t. d., kateri sami spravijo v promet suhe robe v vrednosti 200.000 K.¹⁾ Silno

¹⁾ Bericht der k. k. Gew.-Inspekt. über die Heimarbeit in Oesterr. Wien 1901. (K. k. Handelsminister.)

veliko se je razpošlje tudi v druge dežele in države, v Italijo, v Nemčijo, na Grško, Špansko, da, celo v Afriki, Ameriki in Indiji ni nepoznana. Mar ni torej Ribničan opravičen, da poje:

„Sem Ribenčan Vrban,
po cejem svestu znan.“

(Nar. pes.)

Kar pa kljub živahnemu prometu še ostane robe, jo gre sam ponujat po domači deželi in, če treba, tudi izven dežele, na Koroško, Štajersko, Primorsko, Tirolsko, Solnograško, Zgornje in Spodnje Avstrijsko, da,

rešeta, kar vse skrbno pritrdi, dokler ne dobi krošnja svoje določene višočine. Za vsakim večjim delom zopet s trtami zveže krošnjo in ravno tako nazadnje, ko je že vse naloženo. Rešet seveda ne pusti praznih, ampak naloži vanje žlic, kuhalnic, škodelc in druge drobnarije. Krošnja je pripravljena.¹⁾ Samo ob sebi je umljivo, da zadostuje ta krošnja le za nekaj dni; za daljšo pot je treba veliko večje zaloge, da je ne zmanjka že prve dni. Za daljšo pot si napravi velikanski voz, visoko naložen kot kaka lesena trdnjava. Tu je treba šele skrbno nalagati

Domači obrti na Kranjskem: Pletenje rešet.

celo preko Hrvatske in Slavonije v Bosno, Srbijo in Rumunijo. Z velikim tovorom, „krošnjo“, obložen, gre naš krošnjar od doma. Veselje vam ga je videti, kako zavestno stopa z grčavo palico v roki in seženj visoko krošnjo na hrbtu, da je videti, kakor bi se cel lesen stolp dvigal za njim.¹⁾ Zanimivo je že gledati, kako krošnjo sestavlja. Štiri jelove palice ali hlodce zveže za kakega pol črevlja z vrbovjem, jih postavi na tla in polaga med nje in krog njih

in privezavati, kajti med potjo se voz maje, odletava in škriplje, čemur se ni čuditi, ako pomislimo, da vsa roba, dasi je je toliko videti, tehta komaj 15 starih centov. Voz stoji pripravljen, hlapec vpreže par konj, gospodar se poslovi od žene in otrok, ki se mu priporočajo, naj veliko od „zdoma“ prinese, ko se povrne domov; še en krepki: „Hi, fuks!“ in voz se pomiče polagoma naprej. Na pot vzame gospodar spremlje-

¹⁾ Prim. sliko v „Dom in Svetu“ 1900, str. 720.

„DOM IN SVET“ 1903. ŠT. 6.

¹⁾ Prim. Jahresbericht der k. k. Oberrealschule in Laibach. 1864. A. Lesar: Ribniška dolina.

valca; eden stopa pri konjih, drugi pa pazi na voz. Med potjo imata že stalno določene štacije, kjer krmita in prenočujeta. Prišedši v večji kraj razprežeta, naložita krošnja in odideta po vaseh od hiše do hiše ponujat novo robo in, če treba tudi popravljat

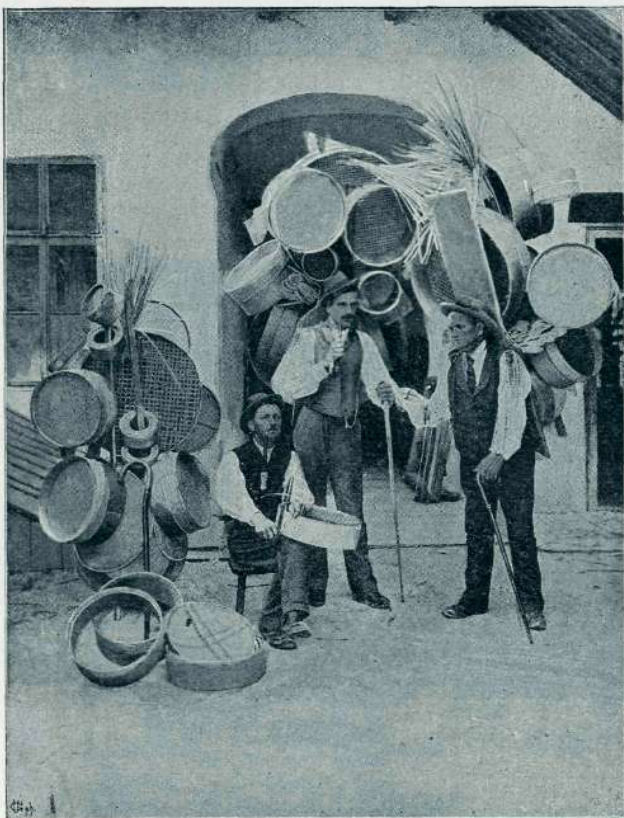
še večji revež kot Ribničan in more plačati le s tem, kar si sam pridela n. pr. z žitom, turšico i. t. d., kar potem rad pokupi v bližnjem mestu kak judovski trgovec. Tako je življenje na poti, ki traja od pet tednov do dveh mesecev in dalje, sploh, dokler ne zmanjka robe. In potem? Šaljiva narodna pesem pravi:

„Ko robo vso proda,
nej dnarca, nej blaga,
ker vse za vince da.“

No, tako hudo vendar ni, kakor poje narodna pesem. Krivice ne smemo delati delavnim rešetarjem in krošnjarjem, ki se trudijo in trudijo, da zaslužijo nekaj krajcarjev in poplačajo ž njimi davke, nakupijo moke itd. Brez dvoma pa se potroši pri krošnjarjenju mnogo zaslужka, ako tudi še tako štedijo med potjo. Opazujoč živahno gibanje ribniške doline, moramo nepristransko priznati, da so Ribničani izredno pridni ljudje. Ne le da obdelujejo svoje polje, ampak porabljajo tudi pozimi vsak čas in razpošiljajo tisoče in tisoče rešet, ret in sit med svet. Srce se mora krčiti človeku, ko vidi, da v kljub vsej pridnosti gospodarstvo nazaduje. Mnogo se jih je izselilo, večina pa se trudi doma, saj jim je domovina, dasi tožna, vendar ljubša, kot zlato v tujini.

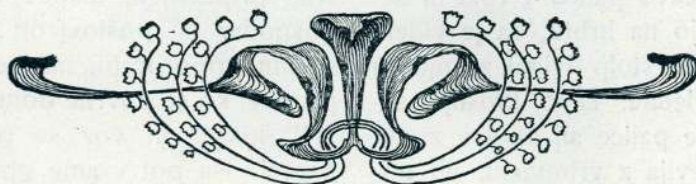
S tem končujemo prvi del, izdelovanje rešet, ret in sit. Poleg teh izdelkov je še nebroj drugih, ki imajo svojo domovinsko pravico tam doli v ribniški dolini. A o teh prihodnjič!

(Dalje.)

Domači obrti na Kranjskem: Krošnjarji.

staro, že potrto. S krpanjem ne zaslužita kaj prida; navadno sta zadovoljna s kako jedjo, ali, kar imata še rajši, s kozarcem vina. Pa tudi za prodano blago ne dobita vedno gotovega denarja. Saj je Hrvat in Slovak

JANKO JOVAN:

DOMAČI OBRTI NA KRANJSKEM.

II. Lesni obrt.

2.

Omenili smo že, da sita, rešeta in rete niso edini lesni izdelki ribniške doline, ampak da jih prihaja od ondod še nebroj drugih med svet. Častno mesto med njimi gre

vajo. Seveda se ne zadovolje z vsakim drevesom, ampak jih skrbno izbirajo in le mogočnim bukovim orjakom pokažejo ostro sekiro. Preden jih spravijo na tla, imajo precej dela; a še več težave jim napravlja klanje, ki je slično onemu, kakor smo ga opisali pri obodarjih, le da je tu še veliko več truda. Iz enega debla se nakolje 20 do

Domači obrti na Kranjskem: Izdelovanje lopat v gozdu.

lopatam, loparjem in vevnicam, glavnim izdelkom prebivalcev vasi ob pomolih kočevskega Roga. Večina te ropotije zagleda beli dan v gozdih na prostem. „Kompanija“ 6—8 mož se odpravi v ponedeljek zgodaj zjutraj z doma daleč v gosto zarasle gozde, ki so izvečine last kneza Auersperga; domov se vrnejo šele v soboto praznovat nedeljo med svojci. Šest dni pa delajo v gozdu neprestano. Eni sekajo drevesa, drugi jih žagajo v manjša debla, ostali jih koljejo v deske, katere pridno obseka-

30 desk, ki dajo obdelane ravno toliko lopat ali loparjev. Sirovo obsekavanje se vrši v gozdu, nadaljno obdelavanje ponekod tudi v gozdu, večjidel pa doma, kamor ob sobotah na povratku dovažajo že pričeto delo. — Poglejmo naše slike. Prva nam kaže delavca, ki ravno zabija z batom kline v hlod, da ga razžene; drugi okoli stoječi pa pridno obdelujejo že razklane deske. Nadaljno obdelavanje doma pa nam kaže druga slika. Doma je delo priročneje iz več ozirov. Lahko malo po-

čaka in se včasih prekine, ako je drugega posla dovolj, in zraven se še les posuši. Kadar pa z delom prično in si ga lepo med seboj porazdelé, gre urno izpod rok. Le poglejmo na sliko, kako so vsi pridni: drug izkuša prehiteti drugega, in vesel je tega gospodar, ki zvezuje že zgotovljene izdelke v butare, da jih spravi v promet. Preden gre to blago naprodaj, ga navadno še presuše. Lopate postavijo v krogu, prisloné drugo k drugi, spodaj pod njimi pa zapalijo ogenj, na katerega naložé svežega lesa, zlasti smrečja, da je dosti in gostega dima. In da se dim prehitro ne razkadi,

c) Vevnice za sol, 25 cm široke, z ravno spodnjo ploskvo, in vevnice za moko, valjčasto zaokrožene, raznih velikosti.

d) Loparji za vsajanje hlebov v peč, z ravno, popolnoma okroglo ploskvo in še čez 2 m dolgim ročajem.

e) Pekovski loparji za prekladanje in prenašanje že pečenega kruha. Ravna ploskev je štirikotna in ročaj kratek, 50—80 cm dolg.

Ostale vrste so več ali manj podobne tem. — Lopat, loparjev in vevnic se naredi v kočevskih vaseh veliko. Ker so obrtniki raztreseni po različnih vaseh, ni mogoče

Domači obrti na Kranjskem: Izdelovanje lopat na domu.

obložé vso kopo kroginkrog z deskami. Tako se izdelki ne le dobro posuše, ampak dim jim dá tudi temno, zarjavelo barvo.

Te robe izdelujejo več vrst. Omenimo le sledeče najbolj znane¹⁾:

a) Lopate za premešavanje slada (Malz) v pivovarnah, popolnoma podobne onim, s katerimi odmetavajo pri nas pozimi sneg.

b) Lopate in vevnice za premetavanje in vejanje žita po mlatvi.

¹⁾ Lauböck: „Die Holz verarbeitende Hausindustrie Österreichs.“

podati natančnega števila izdelkov; zado-
stuje naj, ako omenimo, da se naredi samo
lopat za žito, kakršnih smo omenili pod b),
nad štiri tisoč vsako leto. Pa tudi druge
vrste ne zaostajajo za to. Prodajo to robo
deloma doma, še več pa je razpošljejo po
širnem svetu. Doma jo pokupijo ribniški
krošnjari, kateri jo odpeljejo na Hrvaško,
kamor jo Kočevarji tudi sami radi izvažajo
na semenj, zlasti v Karlovec. Večino teh
izdelkov pa pokupijo prekupci, ki jih po-
šiljajo po naročilu v bližnja mesta, pa tudi

izven države: na Bavarsko in celo preko morja v Aleksandrijo.

Največ te robe se naredi v kočevskih vaseh: Stari Log, Smuka, Komolce, Topla reber, Kunče, Rdeči kamen, Žiben, Smrečnik, Koprivnik, Čermošnjice, Polom i. t. d. Izdelujejo pa na Kočevskem poleg lopat, loparjev in vevnic tudi še druge lesene predmete, skoro vse one, kot v ribniški dolini, izvzemši rešeta, sita in rete. Samih škafov napravijo okoli 40.000 na leto, vederc 3000, pinj 2000, malih sodčkov 1000, sodčkov za kaviar 2000, neškâ 3000, korcev 6000, kadi 2000, zibelk 200, 30.000 desk strešnic, veliko pasti za polhe, raznih posod, kakor za mleko, jesih itd., kakih sto parov lesenih obuval (cokelj), precej jarmov za vprežno živino, plugov, grabelj itd., v približni skupni vrednosti nad 70.000 K.¹⁾ Pri delu rabijo različen les: smrekov, jelov, leskov, topolov, orehov in črešnjev. Delo v poletnem času kajpada stoji; le semintam dela kdo to ropotijo skozi celo leto. Vkljub tolíkemu številu izdelkov je zaslužek primeroma majhen. Navadno pride enemu delavcu na dan 1 K do 1 K 20 h; le najpridnejši jo privozi do 2 K, čemur se pa ni čuditi, ako pomislimo, da pride precej dobička na prekupce, in teh je navadno več, tako da gre blago pri kupčiji dostikrat skozi troje roke. Če kje, je tukaj potreba gospodarske organizacije, o kateri pa do danes na Kočevskem ni še najmanjšega sledu.

Intenzivnejše še kot Kočevarji se pečajo že dobro znani Ribničani z izdelovanjem gori naštetih lesenih predmetov. Kar sploh poznate lesenih izdelkov, vse — to lahko trdimo — znajo Ribničani narediti. Škafov ne naredé sicer toliko kot Kočevarji, vendar se jih tudi napravi vsako leto do 25.000, od katerih pride lepo število na Št. Gregorsko župnijo, kjer so prebivalci, zlasti v Nebesih, na glasu kot pridni škarfarji. V Škrajneku, v Podpoljanah in še tuptam v drugih vaseh naredé na leto kakih 15.000 brent, katere odpošljejo skoro vse v Istro

vinogradnikom, ki jih rabijo ob času vinske trgatve. Najbolj znan izdelek pa so in ostanejo ribniške žlice.

Od širokih ust smo mero vzejali,
smo žlice dejlati začeli —

pravijo Ribničanje v svoji narodni pesmi. In res izdelujejo še te „strumente“ in sicer tako pridno, da postavijo vsako leto kar več stotisoč žlic in kuhalnic na trg! Največ jih naredé v Grdem dolu (sodraška župnija), a tudi v Loškem potoku, Zigmaricah in na Gori ne marajo ostajati za drugimi. Delo gre hitro izpod rok; posameznik naredi, ako je res priden in seveda zraven tudi spreten, nad 30, nekateri celo 40 žlic na dan. Še pred nedavnim so bile lesene žlice na Kranjskem in v sosednjih deželah splošno v rabi; sedaj se pa na žalost Ribničanov vedno manj povprašuje po njih, ker jih izpodriva ploščevina. Še vedno pa naredé dosti lesenih krožnikov in skledic, prvih 20.000, drugih pa tudi čez 14.000 na leto, kar mora že nekaj vinarjev prinesiti, četudi je ta roba vsa zelo poceni (žlice po 6 h, skledice po 10 h, krožniki pa 30—40 h). — Pa tudi še za drugo kuhinjsko orodje in posodo nam skrbé Ribničani; tako izdelajo vsako leto n. pr. 1500 valjarjev, 5500 kladev, 7500 ribežnov, 5500 solnic in posod za sladkor, 12.000 cedilnikov, itd. Na gospodarska orodja in posodo seveda ne pozabijo in napravijo vsako leto do 3000 kadi, 5000 banj, veliko plugov, največ pa grabelj. Grablje izdelujejo v Laporjah, Zgončem in Goriči vasi pri Ribnici. — Ker je človeku muha nepriljubljen gost, so si izmislili Ribničani tudi orožje zoper njo — muhovnike, katerih prodajo do 2000 vsako poletje.

Našteli smo dokaj stvari, precej pa smo jih še izpustili, ker niti sam Ribničan bi vam ne mogel naštetih vseh izdelkov svojega lesnega obrta. Da mu ta obrt precej nese, se razume. Natančne svote seveda ni mogoče povedati, vendar ni pretirano, ako se ceni vrednost vseh izdelkov, vštévši sita, rešeta in rete, na okroglo 1.000.000 K.¹⁾ Pač lepi

¹⁾ Prim. „Bericht der k. k. Gewerbe-Inspectoren über die Heimarbeit in Österreich.“ Wien 1901.

¹⁾ Prim. zgoraj imenovani spis.

denarci, ki bi se pa še izdatno pomnožili, ako bi se dovelo ljudstvo vsaj deloma do moderne tehnike in bi se udejstvila že tolikrat izražena, a še ne uresničena želja po organizaciji ter bi se že dalo enkrat slovo sedanjemu zistemu razpečavanju blaga potom prekupcev.

Ne baš v ribniški dolini sami, pač pa prav blizu Ribnice prospeva še en pododdelek „suhe robe“; teh izdelkov romajo milijoni in milijoni leto za letom med svet. Mislimo namreč zobotrebce, ki jih izdelujejo v velikolaškem okraju. Delajo jih iz leševja, črnega gabra, drena in češminja. Pozimi se peča s tem delom staro in mlado. Hité, da vse mrgoli: eni cepijo palice, drugi obrezujejo ob straneh letvice, tretji jih ostré z nožem na obeh koncih in po sto skupaj vežejo v butarice. Dasi je videti zamudno, vendar gre delo pri spretnosti, kakršno imajo izdelovalci zobotrebcev, urno izpod rok. Tudi zaslužek ni preslab. Količkanj priden delavec si zasluži čez zimo 100 do 160 K. Delo je ročno, ali pa se poslužujejo nalašč za to prirejenih orodij. Eno je podobno navadnemu ribežnu, le da ima ostrejšo in močnejšo kline, ki razpoljejo desko iz mehkega lesa v tanke letvice. Še urneje se dela z drugim orodjem, katero je izumil neki domač samouk. Na močni deski so

pritrjena pokoncu stoječa dleta, toliko narazen, kolikoršna je debelina zobotrebcev. Delavec nastavi dober palec debel okrogel klin na ta „stroj“, udari parkrat s kladvom in izpod njega padajo letvice, katere je treba le še na obeh koncih poostriti, in zobotrebci so gotovi. V vaseh velikolaške okolice: Kopolju, Robu, Podpeči, Ponikvi in Zagonici naredé v enem letu teh najmanjših izdelkov „suhe robe“ za vrednost 200.000 K. — Z izdelovanjem „suhe robe“ se pečajo ponekod tudi v ljubljanski okolici, zlasti okoli Šmarja; vendar veliko manj kot v rečenih vaseh.

Kakor „suha roba“ sploh, tako se spravljajo v promet tudi zobotrebci. Posamezniki tržijo z njimi na sejnih, a večinoma pa jih pokupijo prekupci, ki jih razpošiljajo v Gradec, na Dunaj, v Zagreb in drugam. Ker je izdelovanje zobotrebcev le malokje udomačeno, a rabijo jih povsod, zato se prav lahko razpečajo. A kakor drugod, ponavljamo tudi tu refren: Organizacije ni! Ako bi se napravilo v velikolaškem okraju skladišče za zobotrebce, bi se produkcija povzdignila in ljudstvo bi spoznalo kmalu, kolikega pomena je gospodarsko združevanje. Prodajali bi svoje izdelke po vse drugačni ceni, kot sedaj, ko so popolnoma odvisni od mešetarjev. (Dalje.)

ZVONIMIR:

MAJKI V SRČECE...

Lahno, lahno čez višave
plava pesmi moje glas
tja do ljubljene dobrane,
kjer stoji mi rodna vas.

Skozi okno borne koč
prišepeče v tihi hram,
ondi majka moja joče:
— Kam zašel si, sinek, kam?

Majki v srčece ljubeče
moje pesmi glas prispè
pa raz lice ji veneče
solze biserne otrè...

JANKO JOVAN:

DOMAČI OBRTI NA KRANJSKEM.

II. Lesni obrt.

3.

 bdelali smo „suho robo“ na Dolenjskem. A z lesnim obrtom še nismo pri kraju; preostaja nam še en oddelek, kateri istotako kot prva dva zasluži, da ga obravnamo podrobneje. Bolj nego je splošno znano, je razširjeno pri nas s o d a r s t v o. Tu ne mislimo onih sodarjev, ki jih nahajamo skoro v vseh večjih vaseh kot prave samostojne obrtnike, ampak mislimo ljudi, katerim je sodarstvo v pravem pomenu besede domači obrt. Teh je mnogo v Črnem vrhu nad Idrijo, na Češnjici in v sosednih vaseh v selški dolini, in slednjič lahko prištevamo k njim tudi obročarje na Uncu pri Cirknici.

Ker je del pred celoto, obračunajmo z obročarstvom, preden se dotaknemo sodarstva samega. Okoli l. 1860., sploh preden je stekla južna železnica, je bilo obročarstvo omejeno na vas Rakek v cirkniški župniji. Bilo je v najlepšem cvetu, in ni je bilo skoro hiše, kjer bi ne izdelovali obročev, ali, kakor jih nazivlje ljudstvo „koretéljev“. Pod Snežnikom in v Leskovi dolini (pri Ložu) so na pomlad in jeseni nasekali palic, jih naložili na voze in zvozili po grdih, razdrapanih kolovozih domov. V dolgih zimskih večerih so pa izdelovali ob svitu, ali bolje ob mraku na čelesniku brleče trske, v zakajeni sobi obroče, katere so potem na vozeh spravili v Senožeče, Divačo in Trst, kjer so imeli svoje odjemalce.

Novo življenje je prišlo v Rakek z železnico. Delavci so dobili službo pri železnici, kmetje nov zaslužek z vožnjo, obročarstvo pa so bolj in bolj popuščali. A dasi se v Rakeku ne pečajo več s tem obrtom, vendar izginil iz okolice ni, ampak se je le preselil drugam, kjer so se ga domačini

poprijeli drage volje. Udomačil se je v vaseh Unec, Ivanje selo in Slivce, kjer je še danes za prebivalce teh vasi izdaten gmoten pripomoček.

Najpripravnejši les za obroče je leskovina; leskove ravne in gladke palice se dajo najlepše klati. A vsaka palica še ni dobra za obroč; mora biti že dolga do $3\frac{1}{2}$ m, da se trud izplača. Umevno je, da takih prekelj ni vedno lahko dosti dobiti. Večinoma jih dobivajo iz gozdov planinske graščine, ki ima v okolici velika, nepregledna posestva. Kdor hoče v njih sekati, si mora najeti vsako leto določeno parcelo. Če omenimo, da se leščevja vedno manj naseka, moramo pač priznati, da je 30 do 50 K najemnine za eno parcelo na leto precej. Kupujejo pa izdelovalci obročev palice tudi od posameznih kmetov, kateri jih poprej v svojih gozdih nasekajo, oklestijo in na plano zvozijo. En voz nasekanih palic stane približno 4 K, a misliti si tu ne smemo celega „parizarja“, ampak navaden voz. Svoj čas so, kot smo že zgoraj omenili, obročarji dobivali les tudi iz snežniških gozdov, dokler je grajščinsko oskrbnništvo to dopuščalo. Bilo je pa tudi treba velikanskega truda, preden so zvozili les od ondod domov, kajti grad Snežnik je oddaljen od Unca celih osem ur, a sekali so les še v bolj oddaljenih gozdih, do Trnja, kakih dvanajst ur hoda daleč. Na vse mogoče načine so si izkušali ljudje pomagati. Hodili so po les celo na Hrvaško, kar se pa seveda kljub nizki ceni lesa pri toliki daljavi ni izplačalo. Toliko o sirovini!

Leskovo palico razpolje obročar s sekičico na dva dela, katerih vsak ima dati eno „koretéljce“, potem ko ga z zato pripravnim rezilnikom oklesti in ogladi. „Koretéljce“ zavije na navlašč zato narejenem stolu v kolobar. Ta stol je podoben nizki mizici s precejšnjo okroglo odprtino v sredi, v katero

zleze delavec, ko prične z delom. Okoli odprtine so pritrjeni leseni klini v krogu, in sicer v dveh vrstah, ki sta toliko oddaljeni druga od druge, kolikor ima biti debel z obroči napolnjeni kolač. Pričenši pri prvi vrsti nastavi obročar tik na kline prve vrste obroč, potem drugega, tretjega itd., prisloni ravno tako ostale poleg teh, in nadaljuje toliko časa, dokler ne pride do druge vrste klinov. Vmes seveda vse dobro obvlade z vrbovjem, da obroči ne padejo narazen, ko je delo dokončal. „Koretéljski“ stolci so različne velikosti. Na manjšega spravi v kolač do 40 obročev v dolžini 2 m, toliko jih gre tudi na drugega nekoliko večjega, le da so ti dolgi 3 do 3½ m, in na tretjega (imenujejo ga „od petindvajset“), naloži do 80 obročev. Tak kolač obsegajo 40 do 80 koretéljc imenuje ljudstvo „balico“ in teh naredi priden delavec, všteti vse delo, do deset na dan.

Rabijo se unški obroči v različne svrhe. Sicer služijo v prvi vrsti za nabijanje sodov, vendar se jih porabi še več pri zapiranju raznih zabojev, v katerih pošiljajo trgovci po svetu sukno, južno sadje i. dr. Prejšnja leta so pošiljali Unci skoro vse svoje izdelke izključno v Trst. Zdaj jih razpošiljajo tudi v druga večja mesta, kot v Reko, Gradec, na Dunaj itd.

Zaslужek ni preslab, akoravno so tudi obročarji odvisni od prekupcev in ne prodajajo svojih izdelkov neposredno prvim odjemalcem, in čeprav poleg tega še sami med sabo konkurirajo, ker se bojé, da bi svojega blaga ne mogli spraviti v pravem času v denar. Senčna stran naših obročarjev je tudi ta, da jemljó denar za nakup sirovine na posodo.

Na debelo na Kranjskem razen na Uncu ne izdeljujejo obročev. Da jih pa tam, kjer je sodarstvo razširjeno, naredé toliko, kolikor jih ravno rabijo za sode, škafe itd. — je samo po sebi umevno.

Gori nad Idrijo leži na vzvišenem kraju kroginkrog z griči in hribi obdana prijazna vas Črni vrh. Tu je prava domovina noranjskih „pintarjev“. Pretežna večina Črno-

vršcev, zlasti onih iz podružničnih vasi, se peča pozimi in tudi poleti ob deževnih dneh z izdelovanjem škafov, kadi in drugih k sodarskemu obrtu spadajočih izdelkov. Razen v Črnem vrhu je sodarstvo tudi še doma na Vojskem, v Hotederšici in Godoviču, kjer je posebno na Novem svetu (kakor imenujejo raztresene hiše med obema imenovanima vasema), častno zastopano.

Les dobivajo „pintarji“ v svojih šumah, veliko ga pa nasekajo tudi v eraričnih gozdih. Zgodaj pred zimo spravijo smreke in jelke domov, kjer jih razžagajo in razkrojijo (razkoljejo) v doge. Razklane deske pusté v skladovnice naložene nekaj mesecev na prostem, da se presušé, preden jih prično obdelavati.

Glavni izdelki sodarskega obrta so razne posode, kakršne rabijo vinogradniki ob času vinske trgatve. V prvi vrsti omenimo brentače, brente in lipovnike. Brentač je škafu podobna, kakih 70 cm visoka posoda z ovalnim, na eni strani stisnjenim dnom. Na stisnjeni strani ima eno dogo daljšo od drugih. V to daljšo dogo je zavrtana luknja, uho, kamor vtakne nosilec kljukasto palico, da nese brentač na hrbtu. V brentače mečejo odtrgano grozdje, ga stlačijo in odnašajo iz vinograda, kjer imajo na tleh ali na vozu pripravljene druge, večje posode, brente. Manjšim brentačem, v katere nabirajo grozdje ženske in otroci, pravijo „kalavniki“ ali „kalala“. Brenta je podobna brentaču, le da je velika večja namreč okrog 1½ m visoka in precej široka, ter drži do pet polnih brentačev grozdja. Z grozdem napolnjena tehta 125 do 150 kg, in je treba že prav močnih dveh delavcev, da jo spravi z mesta, kjer je stala, v hram; ondi jo izpraznijo v še veliko večjo posodo, „bdenj“ ali „plavnik“, kakor imenujejo Vipavci nekoliko manjši „bdenj“. V „bdenj“ gre 20 do 30 brent grozdja. To je res velika posoda, visoka od 1½ do 2 m in v premeru nič manj kot 2 do 3 m obsežna. Črnovrški pravijo tem posodam „lipovnik“, ker jih namreč izdeljujejo navadno iz lipovega lesa. Pri „lipovniku“ so doge žagane, dočim so one

za brente in brentače klane, ali, če govorimo po črnovrško — krojene. V bdenjih ostane grozdje kajpada le toliko časa, da se zmiasti, potem spravijo vinogradniki mošt v sode. Pri prelivanju mošta iz bdenjev v sode se poslužujejo „nafe“, ki ni nič drugega kot naša golid. S temi lesenimi korci seveda ne morejo mošta prav do dna izprazniti, ampak poplové še ono, kar ostane na dnu, s „šešljo“, t. j. vevnici podobno zajemalnico. Vse te posode dobivajo Vipavci in Istrijanci od kranjskih, notranjskih „pintarjev“.

Umevno je, da so te velike posode nepriladne, haravnost nerodne za prenašanje, oziroma prevažanje iz kraja, kjer so bile narejene, v kraj, kjer imajo jeseni dobiti svojo novo domovinsko pravico. Pa Notranjec si ve pomagati. Brent in brentačev vtakne, ker so zgoraj veliko širji kot spodaj, več skupaj v skupec, kateremu pravi „vrna“ ali „urna“. „Urna“ obsega štiri manjše ali šest večjih posod. Težja pa je stvar z bdenji. Teh skoro ni mogoče zloženih spraviti s hribov v ravnino; zato ne kaže drugače, kot doge lepo zaznamovati, jih skupaj zložiti in tako poslati naprej, da jih v kraju, kamor so namenjene, zopet skupaj zloži.

Črnovrški pa ne izdelujejo posod samo vinogradnikom, ampak tudi kmetovalcem. Vsako leto naredé veliko čebrov, kadi, déž za shranjevanje masla in druge zabele, škafov, bečkov, t. j. malih sodčkov ali „barigeljc“. Poleg teh posod izdelujejo različna gospodarska orodja, kakor kosja, neške, senene vile ali rogljače, cajne, da, celo precej lesenih žlic in druge šare, kakor v ribniški dolini.

Večina teh izdelkov roma iskat kupca potom prekupcev na sejme v Vipavo, v Gorico in Trst. Na sejme vozijo Črnovrški tudi sami svoje izdelke, a to le posamezni.

Vsekako zavzema notranjska „pintarija“ častno mesto med kranjskimi domačimi obrti, le škoda, da majhni zaslužek ne odgovarja velikemu trudu marljivih Krašovcev. Pomanjkanje je na Notranjskem veliko, in ravno domači obrt bi moral odpomoči revščini,

ako bi ljudje znali spraviti po pošteni ceni svoje blago v promet; a tega ne znajo. Izdelki so spomladi, ko je največja sila za denar, gotovi, odjemalci, zlasti vinogradniki, pa jih rabijo večinoma šele jeseni, ko grozdje dozori. Kaj čuda, da je vsak prekupec dobro došel in mu ljudje tudi radi ceno prodajo svoje blago, samo da vidijo nekaj beličev! Prekupec pa čaka jeseni, ko dobi blago vse drugačno ceno. V takih razmerah zasluži najpridnejši delavec čez zimo komaj 60 do 80 K. Vendar mu tudi to precej zaleže, ker dobi denar ravno takrat, ko je v največji stiski. — Kako bi bila pač tu na mestu skladiščna zadruga, ki bi ljudem ne le lahko plačevala spomladi, ko potrebujejo, ampak jim pokazala tudi poštene cene ter tako ne malo povzdignila veselje do dela! Želje po zdravi organizaciji v tem oziru imajo solidno podlago. Koristi vzajemnega proizvodjanja poznamo zato tako malo, ker je gospodarsko združevanje pri nas šele v povojih. Hvala Bogu, da imamo pri domačem obrtu vendar že vsaj en kraj, kjer so ljudje, spoznavši dobroto zadrugišstva, ustanovili skupno skladišče. V selški dolini v vaseh Rudno, Dražgoše, Češnjica, Kališe, Studeno, Lajše in Železniki, kjer dobivajo prebivalci iz velikanskih gozdov Jelovice in bližnjih hribov lep smrekov les za doge, se pridno pečajo s sodarstvom. Že njihovi predniki so izdelovali pred več kot sto leti smrekove „lajte“ za žito, ki se je vozilo po Savi s Hrvaškega, in velike sode (barigle) za vino.¹⁾ Največ sodov se naredi na Rudnem, kjer so do malega vsi kajzarji sodarji. Za Rudnim pridejo Dražgoše in Kališe, dočim se v drugih vaseh le posamezni pečajo s tem obrtom. Češnjica pa je postala središče obrta s svojo sodarsko zadrugo. Sodov izdeluje tam gori več vrst; največ se naredi pač onih za kislo zelje, namreč okrog 25.000. Ker je kranjsko kislo zelje zaslovelo tudi po drugih deželah in ker se zelje, ki prihaja v gorenjskih sodcih tudi iz drugih dežel v promet, prodaja kot pristno kranjsko

¹⁾ „Domoljub“ XIII, št. 16.

zelje, zato dobiva češnjiška sodarska za druga naročila za te sodce tudi od drugod, n. pr. iz Moravskega, Ogrskega, Hrvaškega, Štajerskega itd. Največ sodov pa rabi ljubljanska okolica, kjer se zlasti v posavskih krajih pridelava silno veliko zelja.

Nadalje izdeljujejo imenovani Gorenjci sodce za žreblje različne velikosti za vsebino po 200, 150, 100, 75, 50, 25, 12½ kg teže; potem lične sodčke za pošiljatev rib, 5—35 kg vsebine, pri katerih je treba prav natanko paziti, da so iste velikosti; sodce za mēd z vsebino 25—50 kg; za žganje in vino po 300 l in manj, kakor tudi sodiče drugih vrst za pošiljatev sadja, cementa, kolomaza itd. Poleg sodov se razpeča še vsako leto več tisoč škafov, mnogo kadi, čebrov in podobnih posod. Sodi za zelje, ribe in tekočine morajo biti iz klanega smrekovega lesa, le spodnja in zgornja doga ter „čepincova“ je iz hrastovine. Za sode za žreblje, cement in kolomaz pa uporabljajo odpadke hlodov na žagah, takozvane „krajevce“. Obroče za sode izdeljujejo kajpada domači sodarji sami. Za to delo, ki je silno zamudno in mučno, je izumil neki domačin, preprost sodar, poseben stroj, ter tako na veliko zadovoljnost svojih rojakov izdelovanje obročev zelo pospešil in olajšal.

Kakor smo že zgoraj omenili, se izdelava v imenovanih gorenjskih vaseh vsako leto do 25.000 sodov za zelje. Cena teh sodov je različna, odvisna od velikosti, in sicer stane sod za vsebino 200 kg zelja — 4 K, 150 kg — 3 K, 100 kg — 2½ K, 75 kg — 2 K, 50 kg — 1½ K, 25 kg — 1 K, 12½ kg — 75 v. Sodčkov za ribe naredé tudi okrog 5000, katerih večino odpošljejo v Trst in druga obmorska mesta, odkoder romajo ribe v razne daljne kraje. Sodov za železje se je razpečalo veliko v domovini, dokler je cvetel železni obrt v Železnikih in drugod. Ko so pa izginili plavži in izgubili železniški kovači delo, tudi sodarji niso imeli kam prodajati svojih tozadevnih izdelkov. Vendar pa se je zadnja leta obrnilo zopet na bolje in danes naročajo mnogo takih sodčkov kroparski žrebljarji in kranjska industrijska družba.

S sodarstvom se pečajo prebivalci omenjenih vasi v selški dolini celo leto izvzemši mesec maj, ko spravljajo domov les, in pa mesec junij in julij, ko je na polju veliko opraviti; kajti naš Gorenjec je priden in ne mara radi postranskega zaslužka zanemarjati glavnega svojega stanovskega dela.

Dokler so bili selški sodarji navezani edino le na mešetarje, je bil njihov zaslužek veliko manjši in še so bili vrhutega v vseh ozirih odvisni od njih. Danes je drugače, ko imajo zadrugo. Delavec zasluži lahko 3 K na dan, kar je precej, ako pomislimo, kako težko se služi denar dandanes, zlasti še v oddaljenih krajih, kakor so ravno vasi, kjer je sodarstvo razširjeno. Hvala zavednosti naših Gorenjcev! Trda jim je šla, kar mora priznati vsakdo, komur so znane vsaj malo razmere iz časov, ko so izginila železna podjetja v Železnikih. Pomoči je bilo treba, a pomoč je bila najti edino le v vzajemnosti. Ako so trpeli sodarji pod pritiskom prekupcev že prej, ko so imeli odjemalcev doma veliko, koliko bolj se jim je bilo bati šele poslej, ko so postali navezani na svet izven domače doline. A v pravem času še je prišla med nje ideja organizacije in našla tudi rodovitno polje, dovzetne ljudi. Že v l. 1790. obstoječe sodarstvo bi zrlu propadu na dno, ako ne bi bili začeli nastopati z združenimi močmi. L. 1898. se je ustanovila sodarska zadruga za selško dolino s sedežem na Češnjici, ki je seznanila svet z gorenjskim sodarstvom in v kratkem času zdatno povzdignila obrt. Zadruga šteje 60 udov, katerim preskrbuje in posreduje delo. Dasi še niso vsi domači obrtniki pristopili k zadrugi, in sprejemajo tudi udje sami naročila, vendar že sedaj razpeča sama zadruga svojim udom izdelkov v vrednosti za 35.000 K na leto, kar je pač veliko, če pomislimo, da zadruga komaj par let obstoji. Tu se vidi, koliko premore vzajemno delo. Kakor v drugih do sedaj opisanih krajih, so bili tudi selški sodarji prej v zadregi, kam in kako prodati svoje blago, a zadruga jim je to skrb odvezala. Preskrbi jim odjemalca po poštenu ceni, a njih samih radi tega ne stavi pod

noben jarem odvisnosti, ker njen namen je le gospodarski napredek. Ta namen pa, kakor smo videli, vrlo dobro dosega. A kar se je posrečilo na Češnjici, bi ne bilo li

drugod, kjer so danes obrtniki navezani le sami nase in na mešetarje, ravno tako mogoče izvesti? Prav gotovo, treba je le poguma in mož!

(Dalje.)

ANTON MEDVED:

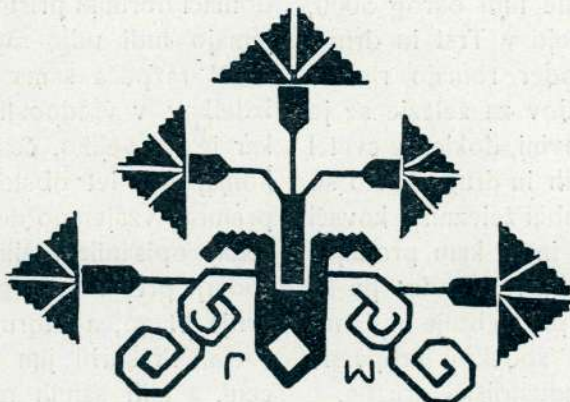
LEGENDA O PELINU.

Na Golgati je v glasu žalostnem
Gospod potožil tiho: „Žejen sem!“
Da zadnjo bi okusil še grenkobo,
na drog nataknejo mu Judje gobo,
ponudijo mu z žolčem napojeno,
da žejo bi pogasil s kapljo eno.
A kaplja ena pala je na tla,
z Njegovih mehkih ust na zemljo trdo.
Prevzame silna moč usodno brdo:
Iz kaplje vzklije zdajci bíl tenká,
od tal se dvigne, hitro se opéri,
k nebeškim ustnicam svoj vrh nameri.
Zveličar ji nakloni prvi čast:
„Nazivaj pelin se, preljuba rast! —
V dolini solz, kjer biva Evin rod
bohotno rasti zmerom in povsod.
Na križ me on pribil je nehvaležen,
preklet od časov greha in betežen.
Med drugim cvetjem, vonjajočim v zrak,
človeku bodi ti bridkosti znak!
Gorica sladkega ne rôdi vina,

ki ni rodila grenkega pelina!
Nebo ne sij od modrega azura,
ki ni razjasnila ga huda ura!
Naj zemlja níti ene cvetke nima,
kjer preje nikdar ni besnela zima!“

Potegne vihra — pelin vztrepeta,
s peresjem križastim zašepeta:
„Gospod — in bridko Tvoje vse trpljenje,
ki v svojih žilah nosim ga poslej?
Gospod — in vse brezmejno zasluženje
človeku nič ne hasne? — O, povej!“

Na pelin se ozre Gospod, rekoč:
„Tvoj sok bridkosti same mu ne dêli,
ti hrani v sebi še zdravila moč,
ti ljudske bolečine tudi celi!
Potrpežljiv uživaj te kdorkoli,
pretvori v zdravje mu pekoče boli!
Ostani dalje tvoj ukus gorjup
in bodi boljšega življenja up!“

JANKO JOVAN:

DOMAČI OBRTI NA KRANJSKEM.

III. Slamninarstvo.

Slamninarstvo je izmed najmlajših obrtov na Kranjskem. Da pridemo brez daljšega uvoda o kmetijskih razmerah, kjer je ta obrt razširjen, takoj k stvari sami, opišemo najprej razvoj slamninarstva od njegovega početka do sedanjega časa.

Domači obrti na Kranjskem: Ihanski slamninarji.

Popolnoma napačno je precej razširjeno mnenje, da so Nemci seznanili naše gorenjsko kmetiško ljudstvo s slamninarstvom. Res je sicer, da mrgoli danes v Domžalah in drugod, kjer cvete ta obrt, nemških nase-ljencev, a to dejstvo nam priča edino le o zaspanosti in brezbriznosti naših ljudi, ki so v svoji kratkovidnosti izročili svoje moči in znanje njim, od katerih jim ni pričakovati hvaležnosti.

Slamninarstvo se je na Kranjskem pričelo najprej v lhanu, kjer danes le še životari. V prejšnjih časih so lhanci izdelovali molke, kakršnih je še vedno dobiti v kmetijskih hišah na žeblju ob durih. Pred kakimi 100 leti pa se je vrnil v lhan neki domačin, ki je menda bil več let florentinski vojak ter se je v tujini priučil pletenja slamninarskih izdelkov, kar je tudi v

domovini nadaljeval. ¹⁾ Drug vir nam pove tudi ime prvega slamninarja na Kranjskem. Leta 1828. v 71. letu svoje starosti umrl Jozef Mišvelj z Brda št. 10. je jel kite pletiti in šivati slamnike iz njih. Je li ta Jozef s florentinskim vojakom identičen ali ne, nam ne gre preiskovati, pristavimo le to, da je bil Mišvelj silno sebičen človek.

Skrbno je prikrival svojo umet-

nost, da ne bi tudi njegovi rojaki dobili prilike zaslužiti kaj z lahkim delom poleg tega, kar jim nese težavno delo na polju. Toda obilno opravilo ga je prisililo iskati pomagača. In njegov učenec Tablar je bil boljši od svojega mojstra; seznanil je z novim obrtom tudi druge. Bil je pa Tablar izvrsten slamnikar in si je kot tak tudi pri-

¹⁾ Hausindustrie. Bericht d. k. k. Handelskammer. Laibach 1875.

dobil zaslug s tem, da je izumil in uvedel likalnik za likanje sirovo-izgotovljenih slamnikarskih predmetov. V kratkem je bilo v lhanu polno slamnikarjev. Obrt pa ni ostal navezan na lhan sam, ampak poprijeli so se ga tudi drugod in kmalu je bil udomačen v sosednih vaseh: Domžalah, Mengšu in Trzinu, odkoder se je širil tudi v ostale vasi kamniškega okraja. Dasi je slamnikarski obrt najmlajši na Kranjskem, obstoji torej vendar že dobrih 100 let. Omenja ga v začetku preteklega stoletja izšla knjiga „Abbildungen und Beschreibung der südwestlichen und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven, deren Gewerbe — — etc.“¹⁾ Izprva so lhanci izdelovali slamnike, Blejci so jih pa nosili prodajat od vasi do vasi, in jih razpečavali tudi izven kranjske dežele, zlasti na Koroško, kjer posebno ženski svet veliko te robe potrebuje. Blejce so jeli posnemati tudi Tirolci, med prvimi neki Melitzer. Prinašalo jim je krošnjarjenje s slamniki, katere so ceno dobili od slamnikarjev, precejšen dobiček. — Slamnikarstvo samo je napredovalo in se urno izpopolnjevalo. Neki lhanec je izumil vpletanje pri slamnikih, Lukovšek pa je iznašel stiskalnico, kar je izpopolnilo že itak po Tablarjevem likalniku zljajšani obrt. Nekaj časa so tujci slamnike le razpečavali, kmalu pa so dobili tudi skomine po obrtu samem, in res, l. 1838. je bil na Kranjskem že Tirolec slamnikar. Ne tako konservativen kot Kranjec, je razširil ta svoj mali obrt, o čemur pričajo danes mogočne tovarne v Domžalah in v Mengšu.

Iz lhana se je razširil obrt, kakor smo že zgoraj omenili, tudi v sosedne vasi, v Št. Jakob, Mengeš, Trzin, Domžale itd., polagoma se je izpopolnjeval do l. 1867, ko so bili vpeljeni že večinoma vsi stroji, ki so še sedaj v rabi.

V obrtu razločujemo dve vrsti: proizvodnjo slamnikov s pomočjo strojev in prostoročno delo, vpeljano šele l. 1898.

¹⁾ „Der Mann trägt auf dem Kopfe im Sommer einen Strohhut, wie sie solche selbst mit vieler Geschicklichkeit verfertigen und auch ausser Landes verkaufen.“

Pri prvi vrsti proizvodnje t. j. pri šivanih slamnikih, je treba slamnatih kit. Kite naplete gorenjski kmet, kamniški okoličan, oziroma njegovi otroci; s šivanjem kit v slamnike pa se pečajo „šivalke“, katerih je največ vslužbenih v tovarnah. Imamo torej opraviti z deljenim delom, katerega druga polovica t. j. končno proizvodnjo slamnikov, je postala že skoraj monopol tujcev, dočim je pletenje kit ohranilo značaj domačega obrta. Dobiček tovarnarjev je torej odvisen od višjih ali nižjih cen slamnatih kit, katere kupujejo tovarnarji od kmetiškega ljudstva. Prav nihče se menda ne bo čudil, ako povemo, da so jeli obrtniki, oziroma tovarnarji, z veliko silo skrčevati cene kitam, da morejo potem znižati tudi svojim izdelkom cene. To se jim je docela posrečilo, zakaj cene slamnatih kit so padle tako, da denar, katerega skupi ljudstvo za kite, pač ne moremo imenovati več zaslužek, ampak to delo je postala pravcata tlaka, ki jo odraja danes večina ljudstva kamniškega okraja slamnikarskim industrijcem. Cene so tako nizke, da ni misliti, da bi se kmet pečal s pletenjem kit za zaslužek; trpi to delo, ker ne more v zimskih dneh gledati svojih otrok v brezdelju; poleti pa, ko se prične poljsko delo, prejenja tudi pletenje kit. In vendar ni pletenje kit tako hiter posel, kakor bi utegnil kdo misliti; nasprotno, delo gre silno počasi izpod rok. Zakaj še preden se prične pravo pletenje, je treba slamo dobro okošati, izbrati, okolenčati, t. j. odločiti jo od steblovih kolenc — potem šele je slama godna, da jo prično vpletati. Tri bilke vprek položene, ločene v sredi s četrto, je treba neprestano prelagati in kolebat, da se mora človek res pošteno naveličati, preden splete kito srednje dolgoti, t. j. kakih 25 m dolgo, za kar je treba slamne bilke zaviti nič manj kot 25.000 krat. Seveda taka kita ni hitro gotova, treba je za njo delo enega dneva. Toda naše ljudstvo je marljivo in rado dela, da le kaj zasluži. No zaslužek je tu res — velikanski! Preden ga povemo, opomnimo, da smo številke, katere bomo navedli, kakor tudi opisovanje

drugih razmer v slamnikarskem obrtu, povzeli iz „Slov. lista“ lanskega leta št. 21. in 22. ter jih torej nismo iz slame izvili. Za kito 25 m dolgo, torej za delo enega dneva, dobi kmet — ne prestrašite se! — celih 12 do 20 v. Številke menda jasno govoré in ni treba še posebnega komentarja. Prav je, da kmetiško ljudstvo rado dela in se ne vda po zimi, ko sicer ni bogve kaj opravila, brezdelju; a za svoj trud bi moralo dobiti vendar tudi pošteno plačo! Že slamnikarski obrtniki sami so zelo znižali cene kitam, a poleg njih je še polno mešetarških prekupcev, ki hodijo od vasi do vasi, kupujejo kite in seveda gledajo le na to, kako bi sami napravili večji dobiček pri njih. Kmet tako še vsled njih dvakrat trpi.

Velika množica kit pride potom prekupcev v mengeške, trzinske in domžalske tovarne; mnogo jih pa razpošljejo prekupci tudi v inozemlje. Pri slamnikarskem domačem obrtu je udeležениh do 6000 oseb, katerih izdelki se cenijo, kot je razvideti že iz vladnega poročila, na 160.000 K.¹⁾

Ko pridejo kite v tovarne, napletó iz njih „šivalke“ različnih vrst slamnike. Šivanje slamnikov gre hitro izpod rok. Pridna šivalka naredi na dan lahko do 30 slamnikov. Ko je slamnik izgotovljen, pride v hidravlično stiskalnico, ki dá pravzaprav šele slamniku pravo obliko. V stiskalnici se namreč nastavi na vlit kovinski vzorec, na katerem se močno stisne, in glavno delo je končano — slamnik je skoro gotov.

Cene šivanih slamnikov so seveda zelo različne. Najnavadnejši slamniki, „duksi“, kakršne nosijo kmetiški otroci, so dobili iz tovarnen po 6 kr. Da je cena tako nizka, se ni čuditi, ko pomislimo, kako nizka je tudi cena kitam, in ako povemo še, da dobi delavka, ki naredi, kakor smo zgoraj omenili, do 30 slamnikov na dan, zaslužka bore 1 K do 1 K 60 v.²⁾ Slamniki boljših vrst gredó za ceno K 1.40 do 2 K, seveda mislimo tu slamnike, pletene iz domačih kit, kajti slamniki iz laških in drugih finejših

kit se prodajajo v prodajalnicah tudi po 3 do 8 K.

Drugi način izdelovanja slamnikov je prostoročno vezenje. Stroje nadomesti tukaj ročna spretnost, namesto slamnatih kit se rabi sama gola slama; tu odpadejo tudi hidravlični in drugi stroji. Namesto vlitih modelov pridejo le še v poštév leseni vzorci, okrog katerih se ovija slama. Iz srede vrha vun so vdolbljene na vzorcu zareze, kjer ima pri pletenju igla svojo smer. Na temenu tega lesenega slamnikovega vzorca se pritrdi v podolgasti, vtisnjen kolobar slama z buckami; ob to privijejo potem naslednjo ter jo na vseh onih krajih, kjer pride črez vdolbene zareze, z nitjo k prvi privežejo. Ko poide slama, se vtakne v njen konec druga, s katero se vrši isto kot s prvo. Tako se to vpletanje in vedno privezovanje nadaljuje, dokler ni s slamnatim plaščem zakrit ves vzorec. Ko je vpleten valjasti vzorec — „štula“ —, pritrdijo še na prav isti način kraje. Slamnik se še varno poravna, dobi lep trak, in dober je za na trg. Ves slamnik je ročno delo. Ako pomislimo, da je treba vsako slamo, kolikorkrat se ovije okrog vzorca, privezati do 24krat k že pritrjeni, potem pač vsak lahko ve, da gre delo počasi naprej, in torej ni čudno, če napravi še tako pridna „vezalka“ na dan le en slamnik boljše vrste, a tudi slabjših ne več kot dva. Dočim se pleteni, šivani slamniki izdelujejo izključno v tovarni, oziroma delavnici slamnikarskega obrtnika, se z izdelovanjem vezenih slamnikov pečajo tudi kmetiške družine, kar seveda tovarnarjem dobro služi: namesto da plača delavko od dneva, dá za vezen slamnik, katerega kupi od domačega obrtnika, kakih 24 do 80 v, in ga potem sam seveda veliko dražje proda. Vezeni slamniki so namreč precej dragi in jih je dobiti prav težko izpod 2 K.

Tak je slamnikarski obrt.

Uvedenje strojev je naredilo, da je slamnikarstvo vedno bolj izgubljalo značaj domačega obrta in po novih iznajdbah izpopolnjeno postalo kmalu mali obrt. Zadnja leta

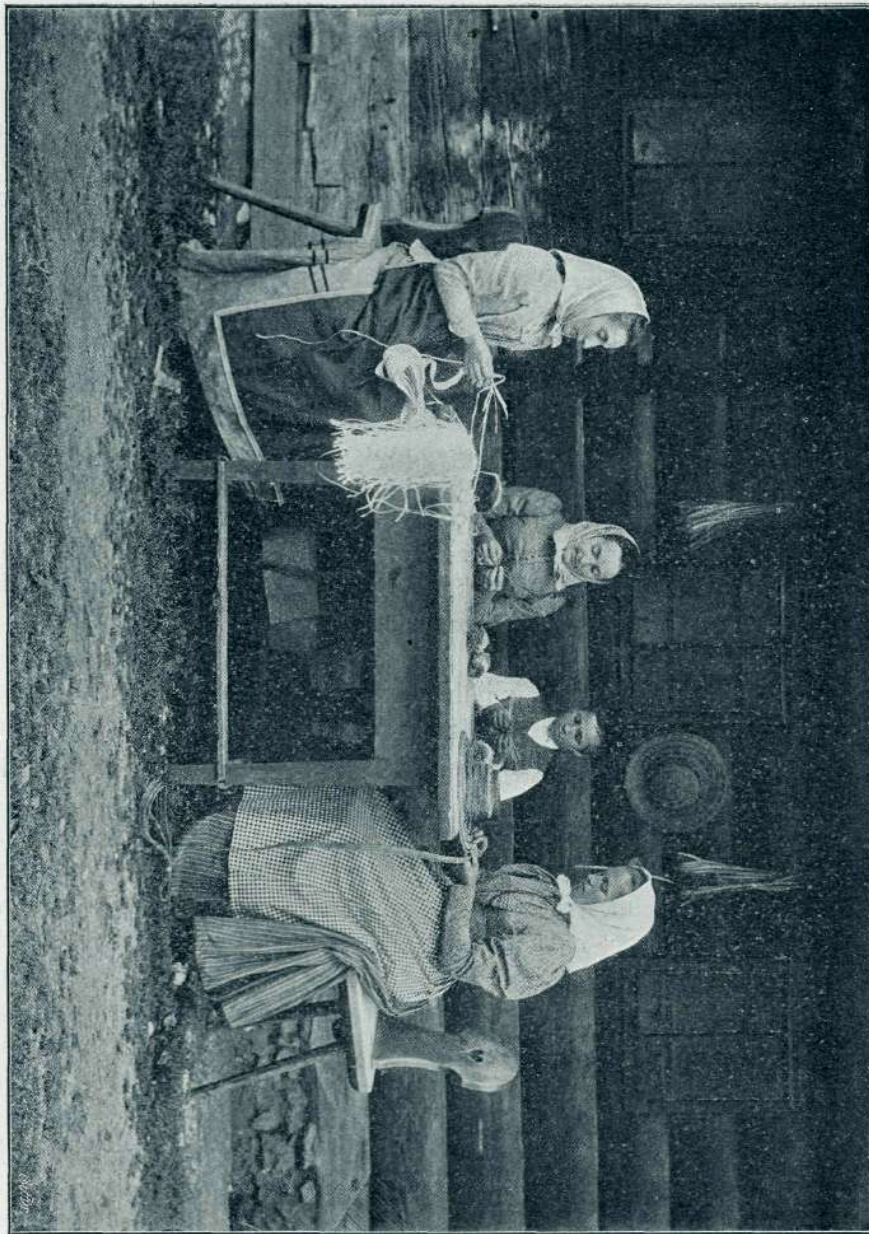
¹⁾ Heimarbeit in Oesterreich. 1901.

²⁾ „Slov. list“ 1902, št. 21.

pa je pokazalo lice prave velike industrije, a žalibog le nedomačinom. Domač obrt je samo še pletenje kit in pa šele v zadnjih letih vpeljano izdelovanje vezenih slamnikov.

do združenega nastopa malih slamnikarskih obrtnikov, postanejo kmalu žrtva velikega obrta. Hib v obrtu je mnogo, a namen našemu spisu ni polemičen. Če smo se v

DOMAČI OBRTI NA KRANJSKEM: IZDELOVANJE SLAMNIKOV.

Mali obrt obstoji še. V poletnih dneh vidite vedno dosti teh slamnikarskih obrtnikov prodajati svoje izdelke v Ljubljani na trgu pred cerkvijo sv. Jakoba. Toda ako ne pride

opisovanju tupatam zadeli tudi ran, katere vsekavajo obrtu razni njegovi sovragi, smo to morali storiti, ker so te stvari z obrtom samim v ozki zvezi, (Dalje.)

JANKO JOVAN:

DOMAČI OBRTI NA KRANJSKEM.

IV. Sitarstvo.

 i je menda dežele v Avstriji, kjer bi bilo sitarstvo bolj razširjeno kot na Kranjskem. Zgodovina sitarskega obrta pri nas sega daleč nazaj v prošla stoletja. Omenja sitarje že Valvasor¹⁾ na več mestih, ter pravi med drugim: „Mnogo izmed njih kupčuje s siti, katerih se izdeljuje ravno na Gorenjskem velika množina, in sicer jih nesó na prodaj v Senogalijo (Sinigaglia) in Augusto (ob Jadranskem morju v Italiji), v romanske dežele onstran morja.“ Na drugem mestu piše: „Bitnje je največja vas na Kranjskem; v nji bivajo večinoma sami sitarji, ki izdeljujejo sita iz konjske žime in se imenujejo v rimski državi splošno sitarji (Sieber)“, in: „Prav tu v vasi Pevni²⁾ izdeljujejo tudi mnogo sit iz konjske žime.“ Poleg Valvasorjevega poročila priča še več starih listin o raznih kupčijskih in dedinskih pogodbah ter sitarskih mašnih ustanovah, tako da se ne motimo, ako trdimo, da je bilo sitarstvo pri nas vdomačeno že v XVI. stoletju.

Znano je, da so bile vasi od Škofjeloke višje proti Kranju nekdanj last brižinskih škofov in prebivalci teh vasi naseljeni Nemci. Mogoče tedaj, da je sitarstvo res nemškega izvora, dasi ni izključeno, da ne bi bilo sitarstvo pri nas že znano, preden so se Nemci ondod naselili. Mnogi ugovarjajo obema trditvama in menijo, da je prišlo sitarstvo k nam iz Italije. Zastopniki tega mnenja se opirajo skoro gotovo na dejstvo, da se je v vseh časih izvažalo največ sitarskih izdelkov v Italijo, kjer imajo še danes največ rednih odjemalcev. Vprašanje: katero mnenje je verjetnejše, pustimo rajši nerešeno; opozarjamo pa na to raziskavanje domo-

pisce, ki bi dobili v tem vprašanju brez dvoma mnogo hvaležnega in lepega gradiva.

Sitarstvo je bilo nekdanj kot domači obrt popolnoma v rokah kmetiških posestnikov, ki so ga izvrševali pozimi, ko niso imeli dela na polju. Danes pa imajo kmetje s sitarstvom bore malo opraviti. Pečajo se namreč s sitarstvom skoro izključno le kajzarji in gostači v vaseh Stražišče, Gorenja Sava, Gorenje-, Srednje- in Spodnje Bitno, Šutna pri Žabnici in še posamezno nekatera manjša sela. Središče sitarskega obrta je Stražišče. Sitarstvo samo pa je postalo onim, ki se pečajo ž njim, glavni, če ne edini zaslužek.¹⁾

Deli se pa sitarstvo v dva pododdelka enega in istega obrta, namreč v brenkarstvo in v sitarstvo v ožjem zmislu. Dočim tkô pravi sitarji dno ali platno za sita, pripravljajo brenkarji dlakovino in žimo za napravo posteljnih žimnic.

Brenkanje ni zabavno delo. Raznih vrst živalsko dlako: ovčjo, kozjo, govejo itd. pomešano z odstrižki konjske žime — je treba najprej dobro oprati v posebe za to napravljenih kadéh, da se očisti raznih, ne ravno prelepih privezkov. Oprano blago se nato dobro posuši. Dasi pa je odpalo pri namakanju in pranju mnogo umazanije, se vendar drži še toliko prahu, da se pravzaprav šele zdaj prične glavno delo brenkarjevo. Pri delu se poslužujejo popolnoma enostavno narejenega orodja. Nad dolgim lesenim podložnim stalom je pritrjena raz kratkega, na enem koncu podložnega droga pritrjenega nastavka k drugemu koncu močna žila. Nad to žilo, ali če jo hočete imenovati struno, naloži brenkar kup dlakovine ali žime, nakar prične precej z lesenim kladvom udarjati po njej. Treslajjoča, močno napeta

¹⁾ „Ehre des Herzogthums Krain“.

²⁾ Pevno je podružnica Stare Loke.

¹⁾ „Slov. List“, 1902, št. 44.

žila prične rahljati in prekupicovati dlakovino in napolni v kratkem ves prostor, kjer se to delo vrši, s pravcatim gostim oblakom ne ravno prijetno dišečega prahu. Ker prah ne gre baš prerad strani, je treba precej potrpežljivosti v tem ozračju. Da bi bilo tako delo človeškemu zdravju koristno, ne bode menda nihče trdil. Ubogi brenkar odeva svoja pluća dan za dnem z novimi plastmi starega, z raznimi živalskimi bacili

sprede na kolovratu, podobnem onemu, kakršnega rabi vrvar, vso snov v debele vrvke in jih izroči gospodarju, ki jih potem kmalu spravi v promet. Ta žima za posteljne žimnice se prodaja na vago v različnih cenah od 1'60 K do 3'60 K, kakor je že boljša ali slabša kvaliteta.

Večje bede, kot je ta, v kateri živé ubogi brenkarji, skoro ni dobiti. Trpin brenkar nasituje dan na dan svoja pluća s škodljivi-

Domači obrti na Kranjskem: Sitarstvo.

Iz knjige „Österreich in Wort und Bild“.

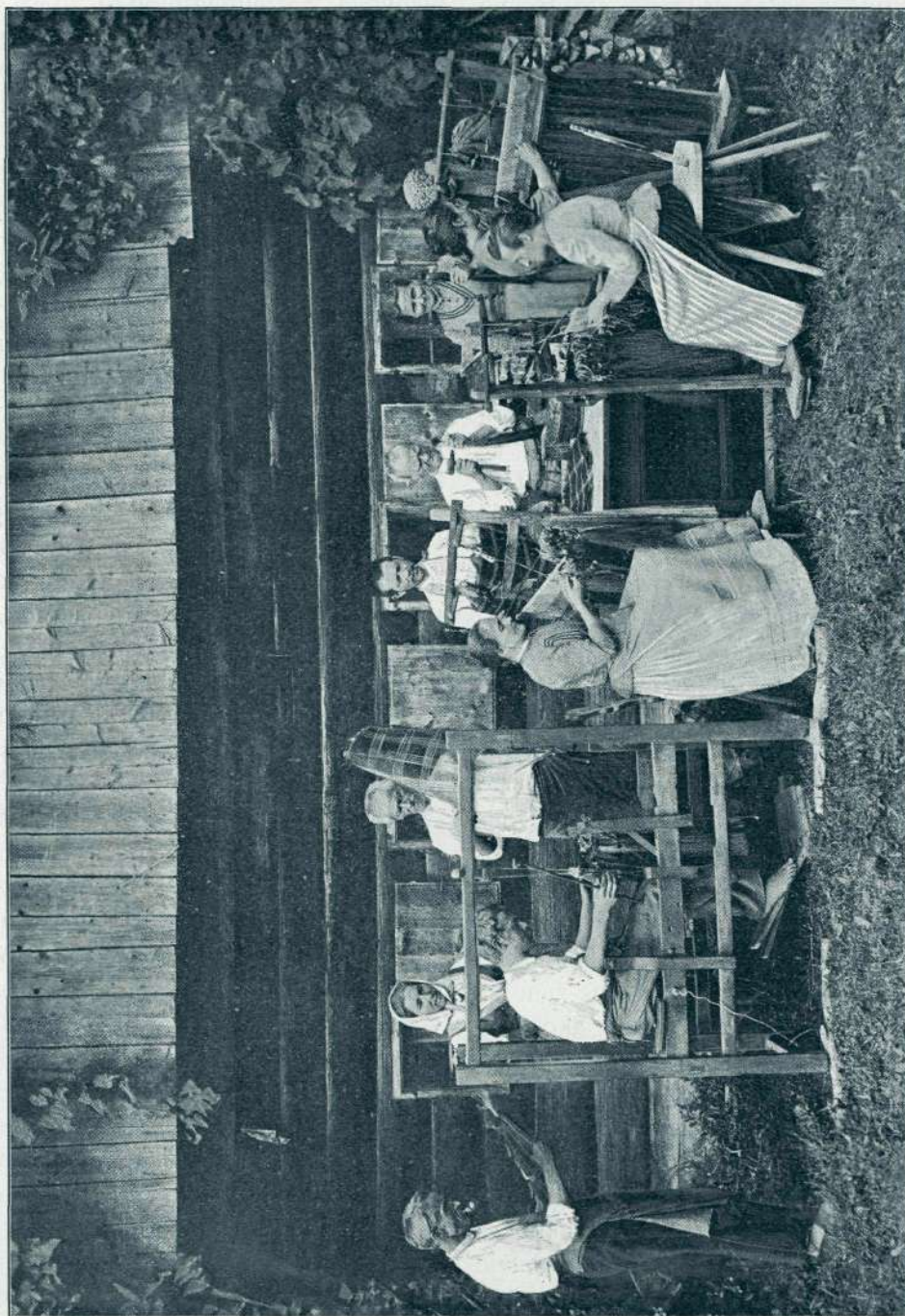
pomešanega prahu, tako da bi se bilo res čuditi, če bi slednjič s prahom ne dobil tudi kali bolezni, ki ga spravi navadno po bednem hiranju v rani grob. Trpin išče pri delu sredstva, kako bi si olajšal svoje neprijetno in trudapolno delo; a revež se le še bolj moti, ko upa dobiti blažila v žganje-pitju in v žvečenju tobaka. Toda vkljub naporu dela brenkar toliko časa, da odpade prah od dlakovine in žime. Sedaj

vim prahom in slednjič, da bi zacelil rane svoje bede, seže po strupu, ki njegove rane le še hujše razboli. Ali ne bi bilo potreba misliti na to, kako pomagati takim revežem ter odvrniti od ljudi nevarnost pre-zgodnjega hiranja vsled mučnega dela? Kako malo se pač ceni človeško življenje!

Drugo je tkanje sit. Tudi za sita je treba konjsko žimo, katero dobivajo sitarski podjetniki v velikih množinah iz Rusije, Francije, Holandije in Ogrske — dobro oprati, kar se zgodi vse na Savi. Oprano žimo posuše na drogeh ali vrveh in jo potem lepo poravnajo. Razmršeno žimo nekoliko

uredé — „nitijo“ — možaki, potem jo pa še ženske zravnaajo. Žimo je treba tudi poravnati; barva se le na črno, rumeno in rdeče;

svoje sitarje v nadaljno obdelovanje. Oddá pa gospodar med sitarje žimo po eno „partijo“, t. j. v vrednosti 100 do 300 K.

DOMAČI OBRTI NA KRANJSKEM: SITARSTVO.

potem jo seveda tudi po barvah razvrsté. Ko je vsa žima poravnana, jo nesó „ravnalke“ „gospodarju“, da jo razdeli med

Žanimivo je opazovati sitarja pri njegovem poslu. Žimo dobi povezano v male, približno palec debele šope. Na koncu, kjer

je šop prevezan, zabije na leseni tinali 1 dm dolg česminov klin, da se žima ne izmuzne med delom iz preveze. Nato priveže dvanajst ali manj, pa tudi več, žimnih šopov — „knofov“ — drugega poleg drugega, razvrščene po barvah, na lesen drog — „rogovilo“ — ter ga pritrdi na „kozla“, da prične potem z navlačevanjem. „Kozel“ je namreč leseno, 1½ m visoko stojalo, kakršno stoji na sliki pred deklico. Žimo je treba sedaj „navleči“ skozi dvojce „ničovnic“, kateri obesi delavec na „kozla“ za vrvice pred pripravljene žimne povezke. „Ničovnica“ obstoji iz treh delov, namreč: iz dveh vzporednih drožičev in celo vrsto niti, ki so preprežene med njima. Nitij na vsaki ničovnici je toliko, kolikor žim šteje podolgem eno sito. Nit dolga približno 2½ dm, je pritrjena tako na drog ali palico, da sta privezana na istem kraju konca niti na njo. Tik poleg prve niti pride druga, tretja itd., tako da je preprežena cela palica z nitinimi pentljami. Ravno tako je z drugo spodnjo palico, in sicer so privezane niti na njej tako, da gre vsaka nit spodnje palice skozi pentljo zgornje palice; in to po vsej dolžini. Spodnja palica visi torej za pentljo na pentljah zgornje palice. Tako je „ničovnica“, ki je njiju dveh treba. „Navlačevalec“, navadno kak otrok ali ženska, potegne vsako žimo posebe skozi zadnjo „ničovnico“, tam kjer se stičeta pentlji, in tudi skozi prvo „ničovnico“. Ko je tako „navlačevalec“ navlekel vso žimo skozi „ničovnici“, vzame v roko greben, da potegne žimo za žimo še skozenj. „Greben“, ravno tako dolg kot „ničovnica“, obstoji iz dveh vzporednih palic, ki sta skoncema s približno 1½ dm dolgima povprečnima deskama pritrjeni. Med vzporednima palčicama v vsej dolgosti so pritrjene tenke, gladke letvice iz trdega lesa, katerega dobé menda iz morskih krajev; te so nastavljene 1½ mm narazen. Teh letvic je po številu toliko, kolikor je niti, oziroma pentelj, na „ničovnici“. Skozi presledke teh letvic — „zob“ — potegne „navlačevalec“ žimo s pomočjo „akelca“, t. j. tenke, poglajene deščice z malo zarezo pred koncem ob strani. Sedaj je „navlačevalec“ izpolnil

svojo nalogo. Vse vkupaj odda potem, ko je „rogovilo“ snel s „kozla“, sitarju-tkavcu v „statve“.

Sitar pritrdi rogovilo ob konec statev, ničovnici z grebenom vred obesi na dva valjčka, kakor kaže slika — konce žimnih zvezkov zavozla in pritrdi na leseni valjar, katerega je tudi videti na sliki pod desno sitarjevo roko. Kolikor žimnih snopičev ali gumbov je, toliko pasem bo imelo sito. Ko je žimno polje — „zaveza“ na valjarju — kakor tudi rogovilo na sprednjem koncu statev dobro pritrjeno, se prične tkanje, ki se vrši na podoben način, kot pri tkanju platna. Pod vsako drugo žimo podolgem je treba vpusti povprečno, in ko je vpletena ta vrsta, pod drugo, ki je bila pri prvem vpletanju spodnja, kar hočemo vse opisati, kolikor je mogoče. Na vsako ničovnico je privezano stopalo, „podložnik“, ki potegne svojo ničovnico za sabo, ako stopiš z nogo nanj. Niti skozi ničovnice pa so navlečene tako, da ako se vdá ena ničovnica, se vdá ž njo tudi vsaka druga žima na zavezi, ostale pa ostanejo s svojo ničovnico v prvotni legi. Ako se pa pritisne na drug podložnik, potegne ravno tako ta svojo ničovnico za sabo in ž njo vse one žime, ki so prej ostale v svoji legi, ko so se druge znižale. Ko tedaj pritisne na podložnik in potegne niznodoli vsako drugo žimo, ostane med obema vrstama nekaj prostora, kamor vtakne sedaj žimo-povprečnico. V precej tenki bezgovi cevi — „špoli“ — ima namreč vtaknjen šop žim. To „špolo“ vtakne tedaj na enem kraju v prazen prostor in ko pri gleda na drugi strani vun, prime z roko eno žimo, jo obdrži, „špolo“ z ostalo zalogo pa potegne nazaj, da ostane tako prva povprečna žima med vsako drugo podolgoma. Na podložniku odneha sitar z nogo, žima vsa pride nazaj v prejšnjo lego, žimo-povprečnico pa poravna z grebenom proti sebi. Pritisne na drug podložnik; žime, ki so bile prej zgoraj, padejo za nekaj centimetrov nizdoli, skozi prazen prostor potisne drugo žimo v „špolo“, jo poravna z grebenom in vpletena je druga žima. Zopet

pritisne na oni podložnik kot prvič, nadaljuje isto delo: vpletena je tretja žima. Ko je dovolj ene barve, izvoli drugo, ter nadaljuje pri tej drugi pasmi isto delo kot pri prvi. Ko je celo dno izgotovljeno, odreže je od žime, ki je preostala, in zavozla konec vsake pasme, da ostane skupaj, dčim je tkalec ob kraju že med tkanjem večkrat nazaj zavihnil.

Sit je premnogo vrst, da bi mogli vse naštet. Najnavadnejše kategorije, med katere bi se dale vse druge vrste všteti, so: „ainsarji“, „dvojkle“, „trinkle“, „šterice“, „finfarji“, „šestice“ itd. do „šestnajstic“. Ločijo se po kakovosti snovi, kakor tudi po svoji velikosti in različni razvrstitvi barv. Večinoma je pri vsakem situ nekaj pasem barvanih. Tudi pasme imajo svoja imena; tako se imenuje srednja povprečna in najdaljša „votek“, druge so: „krajevniki“, „kratki“, „srednji“, „k prvemu“, „k drugemu“ itd. Da ostane sito lepo napeto in se ne „skrišpa“, je pripne izdelovalec na dve palčici v diagonalni smeri. Ko je pa izgotovljenih že precej sit, morajo pa že priti pod stiskalnice, da ostanejo stalno napeta.

Sit pa, opremljenih že z obodi, ne izgotovijo sitarji sami, ampak v promet pridejo z Gorenjskega le dna („platno“). Trg za razpečevanje sitarskih izdelkov je velik. Največ sit gre menda v Italijo, kjer imajo v mestih Rim, Neapelj, Verona in Turin stalne odjemalce. Mnogo jih gre vsako leto tudi v Rumunijo, na Ogrsko, Nemško, Francosko, precej jih pa pokupijo tudi Ribničani, ki jim napravijo še obode in krošnjarijo potem z njimi križem sveta. Do l. 1875. se je spečalo vsako leto sit v vrednosti 500.000 K, žime za postelje pa tudi do 240.000 K. Delavcev je bilo tedaj skoro 900, katerim je pomagalo kakih 500 otrok, in statev je bilo okrog 700. Koliko se naredi danes tega blaga, je težko izvedeti natančno; in prav tako je s ceno, po kateri prodajajo sita v inozemje. Sitarstvo je pričelo pešati zlasti vsled carinskih pogodb.¹⁾ Vendar pa je še danes v

zgoraj omenjenih vaseh nad 500 oseb, ki se pečajo s sitarskim obrtom poleti in pozimi. A pri prodaji sit seveda ti ljudje nimajo govoriti, ker so le delavci večjih sitarskih podjetnikov, ki morda sami sitarstva niti ne znajo, pa imajo vendarle lepe krajcarje od njega. Sitarji so popolnoma odvisni od teh podjetnikov. Od svojega gospodarja dobé žimo in koncem tedna prinesejo k njemu izgotovljena sita, da potegnejo, po odbitku tega, kolikor je gospodar odtegnil za žimo, plačo, katere si pa zopet ne smete misliti preveč brilantne. Pride res v boljših letih, ko je treba veliko sit, tudi do 12 K; a navadno se zasluži na teden bore 8 K. Pomisliti pa je treba, da te številke ne značijo zaslužka ene osebe, ampak od teh 8 K, ki jih dobi en delavec, mora plačati še povrh svojega navlačevalca, da tako njemu ostane res komaj 6 K. Da bi naši sitarji mogli sami kupovati žimo in svoje izdelke sami razpečavati, potem bi brez dvombe mogli dosti ceneje prodajati jih, kot se prodajajo sedaj, in samim bi se dobro godilo. Sedaj ravno pritiskajo odjemalci na sitarske podjetnike, da nekaj spusté pri ceni; ker se pa podjetniki ne vdajo, zmanjkuje dela in so ubogi sitarji v nevarnosti, da pridejo v še večje stiske. Oni, katerim je sitarstvo le postranski zaslužek, so že še; hujša pa prede tistim, ki imajo ves zaslužek edino le v sitarstvu. Zaslužek na teden znaša 8 K, najemnina za stanovanje pa 60 K na leto. Potem naj pa siromak živi! Ričet, kislo zelje in krompir, to so jedila, katera prihajajo dan na dan na mizo; in še Bog če jih imajo! Če si pa v nedeljo v veselju, da si prejel plačo, kaj več privoščiš, moraš pa med tednom pokoro delati. Kajpada ima tudi stanovanje sitarskih obrtnikov le eno, kvečjemu dve sobici in kuhinjo in vse je silno borno, zlasti v rodbinah, ki so oblagodarjene s celim krdelom otrok. Tudi oprava je po tem.¹⁾ Najslabejše posledice pa ima okolnost da se v obrtu uporabljajo nežni otroci, ki dostikrat niso dosegli še starosti 12 let. Na obrazih

¹⁾ „Handelskammerbericht.“ Laibach 1873.

¹⁾ „Bericht d. k. k. Gew.-Insp.“

jih je že spoznati, čigavi so. Dočim so obrazi kmečkih otrok lepo rejeni in rdeči, so otroci sitarjev slabe konstitucije in bledega lica.

Zlasti hudo se šele godi našemu sitarju, ako ga vrže bolezen na posteljo. Zapisan ni nikjer v bolniško blagajno in potem je v bolezni, ako nima svojih ljudi, navezan edino le na usmiljenost svojih sorojakov. Kaj pa čaka sitarja v starosti, si tudi lahko mislite! Kako potrebno bi pač bilo gojiti med temi trpini idejo starostnega zavarovanja in jo poudarjati zlasti pred onimi, katerih uslužbenci so.

Vkljub vsemu temu je sitar veselega obraza. Ob petju mu prihaja sito za sitom izpod rok in upapoln šteje dni do nedelje, da se bo mogel veselo spočiti par ur. Gotovo je dobiti, kot povsod, tudi med njimi lahkomiselnih ljudi, vendar pa je mnogo med njimi vnetih za čast božjo in za lepoto cerkve. Cerkev se sitar ne boji, zahaja tudi rad na božja pota, posebno na sitarska božja pota v Crngrob in na Breg, in sicer v Crngrob največ na sitarski Šmaren, t. j. 2. julija. —

(Dalje.)

CVETKO SLAVIN:

VEL LIST.

Kraj tihih kostanjev sedela
jesen je pod temno goró,
v laseh razpletenih imela
venec iz južnih je rož.

In srčni moj vzdih je priplaval
in prosil je gorko tako:
Daj eno le sladko mi rožo,
z rožo pa duši pokoj!

A krog zašumelo je drevje,
šumelo v večeru glasno:
vel listič je padel pred mene
s širnih kostanjev v temo . . .

Kot strun bi se srčnih dotaknil
z neznano, s skrivnostno močjo,
tam vstajale so melodije
pol že pozabljenih dni. —

In zopet sem blaženo upal,
in vse je nazaj mi prišlo,
kot bi se že tam za gorami
dvigala rožna pomlad . . .

JANKO JOVAN:

DOMAČI OBRTI NA KRANJSKEM.

V. Žebbljarstvo.

Blagostanje kake dežele je gotovo zelo odvisno od njenih natornih zakladov. Kranjska skriva le-té v velikih, nepoznanih množinah pod svojo rušo. Izmed vseh rudnin pa se je izkopavalo na Kranjskem že v davno pozabljenih časih največ železne rude. Valvasor nam piše o tem, obravnava pa vprašanje tudi profesor Müllner, ki nam je podal svoja raziskavanja v članku: „Das Eisen in Krain“ v listu „Argo“, a priča nam nadalje o živahnem delovanju v tem oziru cela tropa razpadlih fužin, kjer veje dandanes hlad, dočim je nekdanj velika vročina tajala železo. Mala podjetja so izginila, na njih mesto pa je stopila močna akcijska družba, s katero bi prejšnja podjetja nikdar ne mogla konkurirati. Velika riba je pogoltnila malo.

Kakršen preobrat se je izvršil z dviganjem zakladov izpod zemlje, prav tak je moral dosledno priti v izdelovanje železnih predmetov. Kar časa se je lilo na Kranjskem železo, prav toliko je bil star kovaški domači obrt, ki je pa v zadnji polovici preteklega stoletja rad ali nerad legel k počitku, ko je zavladal preko njega kapital.

Glavno opravilo v kovaškem obrtu je bilo že nekdanj žebbljarstvo. Kovali so se žebli na Kočevskem, kovali okrog Kamnika v Mekinjah in na Bistrici, kovali v Trziču, v Bohinju in zlasti v Železnikih. Posamezni sledovi so danes še preostali, ljudske pripovedke nam še poročajo o nekdanji živahnosti in blagostanju, pokopanem danes v žalostno preteklost. Železniških kovačev skoro ni več, Bohinj, ki je bil nekdanj znan radi žebbljarskega obrta, počiva, Koroška Bela skoro ne ve več o kovačih, in še ondi, kjer je bilo nekdanj največ dela in zaslužka, obrt nazaduje. Nič več ni videti v Kropi in

Kamni gorici v nedeljah pečenega petelina na mizi, in kovači, ki so se nekdanj v sobotah utrudili, preden so seštelili svoj zaslužek, zračunijo danes skoro na prste, koliko kronic je njihovih.

Akoravno pa žebbljarstvo vidno propada, se vendar še sedaj vedno izvozi s Kranjskega ogromna množica žebbljev, in v tem oziru Kranjsko še vedno prekaša skoro vse druge dežele naše države.

Največ žebbljev se izdelava v Kropi in Kamni gorici poleg Kroke. Žebbljarstvo pa je tudi tukaj v teku časa izgubilo do malega značaj domačega obrta in postalo, če ne veliki, pa vsaj samostojni mali obrt. Izdelki kroparskih žebbljarjev in kovačev so prav različni. Največ se izdelava žebbljev „kladvicev“, kakršni se rabijo pri železnici. Ker morajo biti železniški žebli še vedno kovani in jih ni še mogoče nadomestiti z litimi, naroča državna železnica velike zaloge teh „kladvicev“ pri kroparskih kovačih, kakor tudi kovane „numare“. Veliko se skuje tudi konjskih „podkovskih“, nadalje mnogo tesarskih „kranjskih“ žebbljev raznih vrst in velikosti in tudi črevljarskih žebbljev. Poleg žebbljev izdelujejo Kroparji tudi razna železna orodja, kakršna rabijo tesarji, mizarji, zidarji itd., med njimi pač največ „klamf“. „Kladvice“ in „klamfe“ delajo le moški, ker tu je treba imeti že precej moči, preden se četudi težkemu kladivu vda trdo železo; a navadne manjše žeblje pa izdelujejo tudi ženske, katerim tuptam pomagajo celo otroci. Kropar je priden in prične rano zjutraj ob štirih ter vihti svoje kladivo do šestih zvečer. Kadar pa gre za denar posebno trda, pričenjajo še prej in končavajo z delom šele pozno zvečer. Kljub tej pridnosti zaslužek ni ugoden. Pri težkem delu zašluži srednji delavec 2 K na dan, pri kovanju konjskih žebbljev 1 K 40 h, od malih pa dostikrat ne več kot

po 80 h, a omeniti moramo, da mora delavec kupovati oglje sam, ravno tako tudi orodje in še plačevati najemščino od delavnic. Žebjarji namreč niso več domači obrtniki, temuč le delavci delodajavcev. Ker pa delodajavci radi velike konkurence spuščajo pri ceni, pada hkrati tudi plača delavcev. Kaj čuda potem, če se število delavcev leto za letom krči tako, da bi jih sedaj v Kropi morda ne našli niti 100 več.

Dočim je žebjarstvo v Kropi izgubilo do cela značaj domačega obrta, dobiti je v

kakor da jih prodajo drugim samostojnim obrtnikom, od katerih pa kupujejo navadno tudi železo in živila. Tako torej tudi ti niso na boljšem kot drugi delavci, ki ne delajo na svoje, ampak le kot uslužbenci delodajavčevi.

Drug kraj, kjer žebjarstvo še ni popolnoma izginilo, a je vendar gotovo, da v par letih o njem ne bode več sledu, če se razmere ne predručajijo, leži proti severu velike kranjske ravnine ob južnem vznožju Karavank.¹⁾ V Zgornji in Srednji Beli

Domači obrti na Kranjskem: Žebjarna v Kropi.

Iz „Die österr.-ung. Monarchie in Wort und Bild.“ Kärnten und Krain.

Kamni gorici še sedaj šest družin, v katerih je še ostal domači obrt v pravem pomenu besede.¹⁾ Brez obrtnega lista, a tudi brez pomočnikov izdelujejo še nadalje na svojo pest žeblje ter imajo nekateri izmed njih svoje delavnice, drugi pa tuje najete. Oče, mati, sorodniki in otroci, dostikrat v starosti 10 do 14 let, kujejo, dokler je kaj dela, neprestano ob nakovalu. Prosti dnevi so jim le nedelje in prazniki. Vendar svojih izdelkov ne morejo drugače spraviti v denar,

je še danes dobiti kmetovavcev, ki se pečajo postransko tudi z žebjarstvom, kadar jim čas pripušča. Sezona v njihovem obrtu se prične jeseni, ko je žito spravljeno v žitnice in krompir izkopan, ter traja toliko časa, dokler spomladi ne skopni sneg; tedaj je treba zamenjati kladivo s plugom. Delavnice so postavljene ob vodi „Bela“, katera goni mala kolesca za kovaške mehove. Tudi tukaj je bilo nekdanje živahno življenje, a danes se peča s kovaštvom le še sedem

¹⁾ „Heimarbeit in Österreich.“ Wien 1901.

¹⁾ „Heimarbeit in Österreich.“ Wien 1901.

družin, obsegajočih skupno 30 delavskih moči, med njimi 12 moških, 12 ženskih ter 6 mladoletnih delavcev. Glavni izdelek so konjski podkovski in črevljarski žebliji. Dočim se je tu še pred dobrimi dvajsetimi leti na tisoče in tisoče izkupilo, se cenijo sedaj vsi izdelki komaj na 4000 K. Svoje izdelke pošiljajo v Ljubljano, Gradec, Celje, Reko, Trst itd., vse potom prekupcev iz Kranja in Ljubljane.

Slednjič omenimo še kraj, čigar žeblijski obrt sega še v srednji vek nazaj, kate-rega zgodovinski razvoj je pa vendar zavil v megleno odejo ljudskih pravlji in pripovedek. Verjetno je, da datira obstoj obrta v tem kraju še iz časov, ko je bila ozka dolina Idrijce in drugih rek skozi in skozi obsuta z fužinami. (Konomla, Spodnja in Zgornja Idrija, Šturja - Ajdovščina, Vipava itd.)¹⁾

V mislih imamo namreč visoko ležečo vas Vojsko. Vas Vojsko leži nad 1000 m nad morjem. Glavni zaslužek Vojskarjev je živinoreja, veliko jih dela tudi v idrijskem rudniku, drugi se pečajo s škafarstvom, sodarstvom, ženske s čipkarstvom, pred vsem pa jim dobro služi žeblijarstvo.

Komaj je deček svojih 11 ali 12 let star, že mora prijeti za kladivo, da se nauči zgodaj, kaj pomeni: v potu obraza služiti si kruh. Pričetkoma gre trda: roke so šibke, a tudi neokorne in vsak žebelj se ne posreči. Ko pa kuje par let, imate že opraviti z izurjenim kovačem, žeblijarjem — vojskarskim domačim obrtnikom. — Tudi na Vojskem se ne kuje celo leto. V zmislu značaja malega obrta prevladuje poleti delo na polju, pozimi pa v kovačnici. Poleti kmet ne utegne kovati, tembolj se pa poprime tega opravila v dolgi zimi, ko res skoro nima drugega dela, kot krmiti živino. Tedaj se razlegajo udarci kladiv od ranega jutra do poznega večera. Ni je skoro hiše, kjer bi se ne kovalo. Nad 35 družin, obstoječih iz 150 do 200 glav, išče v žeblijarstvu pozimi zaslužka.

¹⁾ „Heimarbeit in Österreich.“ 1901.

Kovačnice so preprosto opremljene. V malem, kleti podobnem prostoru stoji malo kovaško ognjišče. Za ognjiščem je postavljen meh, pred ognjiščem pa na močni „čoli“ pritrjeno nakovalo — „nakovo“; na njem je vdelano jekleno sekalo. Glavno orodje kovačevo je kladivo in vlti modeli za žeblje v raznih velikostih. Model obstoji iz dveh železnih stožcev, ki imata na vrhu vdelano luknjo v obliki žeblja. Stožca sta pritrjena na 2 cm dolgim ozkem koscu železa, in sicer vsak na enem koncu, a v nasprotno stran (antiparalelno). To je vsa priprava in orodje vojskarskega žeblijarja. Treba je le še železa. To pa kupijo že nalašč zato pripravljeno v 1,5 m dolgih in kake 5 mm širokih palčicah. Te palčice — „cajnarce“ — kupujejo žeblijarji pri domačih trgovcih-prekupcih, v butarce — „pušeljne“ — zvezane. Treba je le še na ognjišču zanetiti ogenj, zagnati meh, in delo se prične.

„Cajnarco“ segreje kovač na enem koncu v ognju in jo žarečo potolče na koncu, da se poostri ali naredi „rep“. V dolžini, kakršen naj bi bil žebelj, naseka kosec „cajnarce“ na sekalo s kladivom ter ga vtakne nazaj v žerjavico, ker se je medtem železo že precej shladilo. A da ne zastane z delom, vzame takoj drugo v roke in jo prične ravno tako obdelovati kot prvo. Medtem se je prva „cajnarca“ zopet razgrela; kovač jo vzame iz ognja in vtakne nalomljeni konček v luknjo na „nakovo“ nastavljenega modela in ga odlomi. Luknja na modelu je toliko velika, da zadnji konec „repa“ zunaj ostane. Par udarcev, in žebelj ima glavo ali kapo. Nato obrne model, udari ž njim lahko ob nakovalo, in narejeni žebelj zdrkne iz modela.

Žeblijev je več vrst. „Romarji“ so dolgi 1 cm; njih celo ime se glasi „romarji po pol funta“; 1000 „romarjev“ tehta namreč pol funta. Ime imajo od oblike glave, na katero imajo udarjenih s kladivom pet ploščic, eno na vrhu druge, štiri pa v „romu“, tako, da je glavica podobna štirivoglati strešici. Ako so „romarji“ nekoliko daljši, se imenujejo „podrujci“, katerih en funt tehta

1 $\frac{1}{2}$, 2, 2 $\frac{1}{2}$ in tudi 3 funte. „Romarji“ kot „podrjci“ se rabijo za podkovanje čevljev. Da se naredé mesto „romarjev“ „cvikarji“, je treba udariti s kladivom na konec „repa“, pa le enkrat, tako da imajo torej „cvikarji“ plošnato glavo. Podobni so navadnim tovarniškim žebļem. „Cvikarjem“ slični so „podkovniki“, le malo krajši so in se rabijo za pritiranje podkvic na črevlje. Nadaljne vrste žebļev so „volovniki“ in „konjaki“, katerih prvi se rabijo, kakor je že iz imena razvidno, za podkovanje volov, drugi pa za podkovanje konj. Slednjič imamo še „jagrovske“ žebļe.

Omenili smo že, da se izdelovanje žebļev vrši le pozimi. Zato tudi ne smemo misliti, da imajo žebļarski kovači bogve koliko zaslužka, in bi mogli živeti le od tega obrta. Kakor že rečeno, jim je žebļarstvo le postranski zaslužek, ki pa vendar zadostuje za nakup soli in moke za polento, kar je glavni živež naših Vojskarjev. Navadno naredi žebļar na dan po 2000 žebļev srednje vrste, manjših tudi do 3000 — kajpada se natančno ne dá določiti število. Na leto se naredi 8—10 milijonov žebļev. Ako računimo 1000 žebļev po 50 h do 3 K 80 h, bi znašala okrogla vrednost vseh izdelkov okrog 60.000 K. Seveda to ni čisti

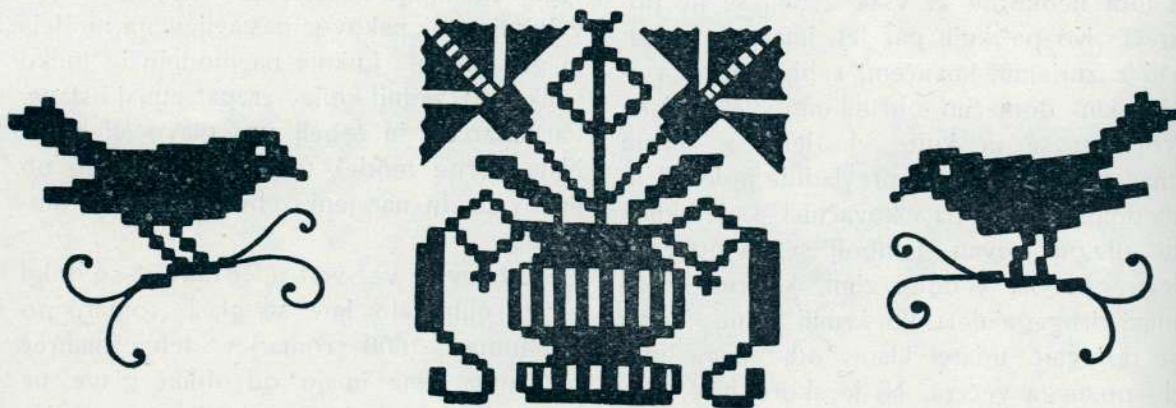
zaslužek, ker od te vsote moramo pač odšteti vse, kar je potrebno pri delu, to je sirovina, katero kupujejo 1 kg à 36 h, oglje, poprava orodja itd., tako, da zasluži delavec na dan 80 h, ali od oktobra do konca aprila, dokler dela (180 dni) odštevši nedelje in praznike, približno 150 K, in vsi skupaj 30.000 K.¹⁾

Žebļarji oddajajo svoje izdelke domačim trgovcem, ki jih potem razpečavajo po Kranjskem, Tirolskem, Primorskem, Istriji in Dalmaciji. Dasi so tudi Vojskarjem veliko zaslužka že odtrgale tovarne, vendar se ti v primeri z drugimi kraji dobro hranijo. Gotovo pa je, da roka s strojem težko konkurira in je nevarnost, da propade žebļarstvo tudi na Vojskem, kot je propadlo drugod. Ako gledamo statistiko, nam kaže ista število izseljencev iz rodne zemlje kranjske vedno večje. Vojskarji do sedaj, hvala Bogu, niso te borne vojske množili, a da se jim vzame tako zdaten postranski zaslužek, tudi nje kmetijstvo samo živeti ne bo moglo in bode sila tudi nje vabila preko dolge luže v novi svet.

(Konec.)

¹⁾ Največ podatkov o vojskarskih žebļarjih nam je podal bogoslovec Sedej, za kar mu prirčna hvala!

Pis.

JANKO JOVAN:

DOMAČI OBRTI NA KRANJSKEM.

VI. Čipkarstvo.¹⁾

 ipkarstvo je na Kranjskem najbolj razširjeno v Idriji in sosednih vaseh. Kdaj se je ta domači obrt udomačil, ni znano; ljudska govorica stavi njegov obstoj še v dōbo, preden so pričeli kopati živo srebro. Iz teh časov nam ni ostalo nič čipk, vendar pa hranijo še ostanke zelo starih čipk. Idrijske čipke slovó daleč, in brez dvoma je poleg rudarstva tudi čipkarstvo izdatno pripomoglo slovesu idrijskega mesta. Idrija je tudi res kraj, kjer je dobilo v teku časa čipkarstvo ugodna tla. Pomislimo le na mnogoštevilne rudarske družine! Kaj bi pač počele žene rudarjev, ako bi se ne poprijele kakega domačega obrta! In ravno čipkarstvo je zanje nad vse primerno. Delo je lepo in ne težavno. Poleg tega, da si s takim delom preženó dolgčas, prihranijo si lahko tudi marsikak vinar, katerega tudi potrebujejo. Največ čipkaric v Idriji sami prihaja iz rudarskih družin, vendar se pečajo s čipkarstvom tudi druge, brez razlike, so li meščanke ali kmetice iz okolice. Prve, ki imajo vedno dosti prostega časa, izdelujejo čipke celo leto, kmetska dekleta pa morajo seveda poletu na polje in dobé čas za čipkarstvo le takrat, ko počiva poljsko delo, pozimi. Poleg mesta cvete čipkarstvo tudi v okolici, in to zlasti v vaseh Spodnja Idrija, Vojsko, Žiri, Dobrava, Gorenja vas itd.

Izdeluje se mnogo čipk. Letno produkcijo cenijo v vrednosti 600.000 K, od katerih odpade samo na Idrijo 160.000, in na Žiri in okolico 224.000 K. Kajpada odgovarja tej lepi vsoti tudi lepo število delavskih moči. V idrijskem kotu se peča s čipkarstvom do 1790 oseb, v Spodnji Idriji 300, na Vojskem do 80, na Jeličnem vrhu 40, na Čekovniku

20, Ledinjah 50, Črnem vrhu 200 in ravno toliko tudi v Žiréh, kjer so uvedli čipkarstvo komaj pred desetimi leti.

V kranjskem okrajnem glavarstvu je čipkarstvo doma v selški dolini in to zlasti v Železnikih, Zalemlogu, Sorici, Zgornjih in Spodnjih Danah in še v nekaterih drugih manjših selih. Od teh vasi imata Sorica in Danje največ čipkaric, namreč po 50, dočim se jih bavi v Zalemlogu s tem delom 20, v Železnikih kakih 30, v ostalih vaseh pa po 10—20 oseb.

Pa tudi v kamniškem okraju ni čipkarstvo neznano tamošnjim prebivavcem, kajti že v začetku preteklega stoletja so domačinke klekljale čipke raznih vrst, dasi ne tako umetno kot v Idriji. Sedaj se pa tudi tukaj na bolje obrača in čipkarstvo obeta, da se razvije sčasom v zelo razširjen domači obrt. Na vsak način bi bilo pametno, da bi se ljudstvo zavzelo za to, ker gotovo ni dvoma, da bi čipkarstvo več neslo kakor slamnikarstvo, zlasti, ako pomislimo na razmere zadnjih let. Izdela se na leto povprečno 15 do 18 tisoč komolcev čipk, kar ima gotovo svojo vrednost 24.000 K. Peča se s čipkarstvom okoli 70 družin ali kakih 400 oseb, katerih vsaka zasluži na teden 1 K 60 h do 5 K 60 h.

Iz selške doline se je ponekod čez Sorico preselil ta obrt na bohinjsko stran, kjer se sicer res dobi tupačam kaka čipkarica ali klekljarica, ali o udomačenju čipkarstva vendar dosedaj ni govoriti.

Skupno število delavskih moči v čipkarstem domačem obrtu smemo ceniti na 5000, kar vsekako že nekaj pomenja. Ako primerjamo delo raznih krajev med saboj, moramo vsekako prisoditi prvo mesto idrijskim izdelkom. A če so se idrijske čipke že od nekdaj odlikovale, je njihovo vrednost, kakor sploh ves obrt, povzdignila čipkarska šola,

¹⁾ Prim. „Heimarbeit in Österreich“, 1901.

katera ima mnogo zaslug za povzdigo tega domačega obrta, posebno pod sedanjim vzornim vodstvom g. Vogelnika. Ne le, da se v tej šoli izobražujejo delavke v finejših in pravilnejših delih, ampak čipkarska šola posreduje tudi sama delo, kar je pač velikega pomena. To mora pač priznati vsakdo, ki se še spominja, kako vlogo igrajo skoro v vseh kranjskih domačih obrtih prekupci, katerih tudi tukaj ni premalo. V Idriji je 8 prekupcev, v Žiréh 5 in v Železnikih 1. Delodajavci-prekupci izročajo delavkam razne

Domači obrti na Kranjskem: Idrijska čipkarica.

vzorke, po katerih naj izgotové čipke, ali pa jih delavke delajo samoljubno po znanih vzorcih in jih gredó potem trgovcu ponujat. Seveda so v prvem slučaju čipke bolj plačane in so tudi kot novomodne veliko dražje od drugih. Ne dobé pa vzorcev od trgovcev zastonj, ampak jim jih morajo plačati in kupujejo poleg tega še sukanec pri trgovcu, ki je dal delo. To je hiba, ki stavi vse delavke v neko odvisnost od prekupcev. Kajti ne le one, katerim je trgovec naročil delo, kupujejo sukanec pri njem, ampak tudi

druge, ki upajo, da bode odvezel njihove izdelke, katerih sicer ni naročil.

Zaslúžek ni velik, in sicer znaša pri normalnih razmerah 40 do 80 h na dan, od česar se mora še odbiti kakih 10 h za sukanec in vzorce. Ako pa vse kroženje blaga ne gre redno, tedaj delavkam res marsikdaj huda prede. Ne le, da trgovci ne marajo kupovati blaga, katerega niso naročili, ampak odbijejo celo one, ki jim prinesó naročeno delo na prodaj. V takem slučaju so potem revice prisiljene iskati okrog odjemavcev in so dostikrat vesele, če morejo prodati svoje izdelke za polovično ceno.

Plačuje se v Idriji večinoma v denarju, drugod pa v raznem blagu, in sicer navadno v jestvinah, tako, da napravijo prekupci lahko hkrati dostikraten dobiček. Ker imajo nekateri trgovci veliko zalogo, večkrat v vrednosti do 20.000 K, je seveda s kupčevanjem zvezan tudi že precejšen riziko. A tej zadregi se znajo ogniti. Navadne, manj fine čipke prodajajo le z dodatkom 5—6%, zastarele vzorce zvišane za 2%, a pomagajo si pri modnih izdelkih, katerih cene stopijo dostikrat 25 do 50% nad produkcijskimi stroški. Ker pa imajo mnogi trgovci še svoje podprekupce v posameznih vaseh in bi tudi ti radi zaslužili 2—3% pri prekupovanju, je umevno, da je plača delavk pičla in ne presegá dostikrat vsotice 20 h.

Cene klekljanih čipk so različne. Dočim stanejo najslabše in najpreprostejše komaj 14 h meter, poskoči cena finih čipk pri metru na 4 do 6 K. Ako bi se zboljšale razmere v kroženju blaga pri čipkarskem obrtu, potem ni dvoma, da bi se izdatno povišal zaslužek naših čipkarskih umetnic. Kakor že omenjeno, gre v tem oziru vsa čast idrijski čipkarski šoli. S šolo je zvezana tudi posredovalnica za delo, katere namen ni iskati dobička in ž njim si nabaviti velikih mrtvih fondov, ampak le povzdigniti obrt v deželi. Tudi ne išče dobička pri prodaji sukanca za klekljanje in vzorcev, ampak oddaje vse to le v pokritje lastnih stroškov in daje zlasti vzorce mnogokrat brezplačno. To je seveda velika dobrota za ljudstvo.

Ako se posreči urediti po združništvu prehod izdelkov od producentov na konsu-

glasu. Prodaja čipk nikakor ni navezana na domačo deželo, ampak izvozi se vsako leto

POZDRAV NOVOPOROČENCEMA NA RUSKEM.

G. MJASOJEDOV.

mente, potem je obstoj in tudi napredek čipkarskega obrta zagotovljen, kajti trg je izredno velik in kranjske čipke so na dobrem

do 90⁰/₀ izdelkov iz dežele. Le kakih 10⁰/₀ vsega blaga se proda v domačih krajih. Večino teh 10⁰/₀ razprodajo krošnjari, ki

torej v pogledu na ostale 900/0 nimajo nikakega vpliva na splošno določanje cen. Kakih 400/0 se razproda v avstrijskih deželah, med katerimi jih vzame največ Severno Češko, od koder pridejo te prave kranjske čipke v promet kot daleč sloveči — češki izdelki! Zakaj to? Velika večina pa se razpošlje v inozemstvo in to ne le na Nemško,

Prusijo, Belgijo, Laško in Švico, ampak tudi v Rusijo in Angleško, dà, celo preko oceana v Severno Ameriko. Ni pa klekljanje čipk edino žensko ročno delo, ki je razširjeno na Kranjskem kot domači obrt. Poleg čipk se izdelata največ nogavic in to ne samo za domačo porabo, ampak za prodaj. A o tem drugo leto!

SLOVENSKA.

KNJIGE „DRUŽBE SV. MOHORJA“ ZA L. 1903.

Koledar „Družbe sv. Mohorja“ za leto 1904. — Pomlajen prihaja letos „Koledar“ med Mohorjane. Novi načelni sliko gosp. A. Koželja sta lepi, a risani pač nekoliko preboječe. Tudi vzglavlja pri načrtih posamnih mesecev so nova, zarisana živo in religiozno.

Poleg običajnih stvari prinaša letošnji „Koledar“ zares zanimivo in koristno berilo gospodarsko-poučne in leposlovne vsebine. Med prvimi bi prisodili največ pohvale M. Levstikovemu spisu o „koristi sadjereje“ ne le zato, ker je sadjereja pri nas važna in žal še premalo obdelana gospodarska stroka, ampak zlasti zato, ker je spis sestavljen skrbno, z ljubeznijo do predmeta, in se mu pozna, da ga je sestavil veščak, čeprav je kratek. Strokovnjaško je pisan tudi članek o „borzni spekulaciji in terminski kupčiji z žitom“ izpod peresa drja R. Kušaja.

Leposlovni spisi bodo letos brezdvomno ugajali, ker jih je večina prepojena s humorjem. Umetniško največje vrednosti je Meškov „Sosedov Peterček“. Naravna in zanesljiva je ta analiza otroške duše, polna nežnosti in sočutne ljubezni. Ne utrušiš se, ko jo čitaš, dasi je v nji mnogo refleksij, in ko prečitaš, poglobiš se v njo znova in z novim vžitkom. Manjše vrednosti in bolj za zunanji efekt so „Mladi mornar“, „Pozabljeni pipa“, „Ne povijaj“ in „Zakonska sreča“. Za zunanji efekt,

pravimo, toda ta je gotov in ne izostane; preprostemu ljudstvu bodo v zabavo, ker so pisane živahno. Razen pri „Mladem mornarju“, ki pa je bolj potopis, je glavna napaka pri vseh ta, da so zapletki dokaj neverjetni. Težko si je n. pr. pri „Pozabljeni pipi“ misliti, da bi bil Seljak celo noč čepel pred vinskim sodom, ali pa da bi Matizelj mogel na led speljati toliko vaščanov. Naši ljudje to niso. Tako lahkovernih ne dobite zlepa. Sicer pa je ravno ta črtica pisana zelo zvesto in naravno. Kar oddahne se človek, ko zopet enkrat bere nekaj domačega. Naše leposlovje je žal postalo moderno in pusto, tako nedomače. Črtice in same črtice, polne tujega čuvstvovanja, pristno slovenskega, kmetskega ozračja pa je tako malo! Ko imamo pred očmi baš leposlovne sestavke letošnjega „Koledarja“, želimo si gorko, da bi se naše leposlovje že kmalu vrnilo k ljudstvu, kjer so ostavili večje pero Jurčič, Detela, Podgoričan. Naš kmet ni sanjarska gošpica, naš kmet je korenjak, hrust, ki se ti smeje v obraz, če se solziš pred njim in mu razkladaš svoje „srčne bolečine“! In koliko je tega pri nas! Zato smo „Koledarjeve“ povestice, zajete iz preprostega življenja, pozdravili z odkritim veseljem, čeprav imajo svoje tehnične pogrške.

Neutrudljivi popotnik Ljud. Stiasny nas je zopet popeljal malo po svetu; vendar se potopisu nekoliko pozna naglica. Pesniški del zastopa Meško s tremi nežnimi pesmicami, Neubauer z eno samo, ki pa je po ideji najkrep-

JANKO JOVAN:

DOMAČI OBRTI NA KRANJSKEM.¹⁾

VII.

Piparstvo.

i ga skoro kraja na Kranjskem, ki bi bil po naravi bolj ločen od ostale dežele kakor Bohinj. Dolga pot od Bleda čez Bohinjsko Belo skozi Štenge ob bistri Bohinjski Savi je zagrajena na obeh straneh z mogočnimi orjaki. Dolina, ki vodi v Bohinj, je ozka, le tupatam se odpre kaka večja ravan. Šele pri Nomenju, vasi v bistrški fari, se popotniku razgrne precej prostrana Spodnja bohinjska ravnina; še dobro uro hoda, pa stoji v eni najdivnejših vasi na Kranjskem —: na Bohinjski Bistrici. Kamorkoli se ozreš, ne vidiš drugega kot gorovje kroginkrog doline. Na eni strani te gleda ponosno sivi Triglav, na drugi strani pa čuva Bohinj po svoji bogati flori znana Črna prst. Nekaj višje nad Spodnjo bohinjsko dolino leži zgornja Srednja vasjo, mejno faro znanega Koprivnika, kjer je pastiroval prvi slovenski pesnik Valentin Vodnik. V fari koprivniški leži precej čedna vas Gorjuše. Res, da je pot na Gorjuše težavna in utrudljiva, a lepa lega vasi in sveži gorski zrak stotero poplačata popotnikov trud, in kar nas še najbolj zanima, nudi se nam prav tu prilika, da na lastne oči opazujemo enega najbolj originalnih domačih obrtov: „fajfarstvo“ ali „piparstvo“, katero ima že morda stoletja na Gorjušah svojo domovinsko pravico.

Pravega Gorenjca v narodni noši si brez pipe skoro misliti ne moremo. Gorjuške pipe so bile zato že od nekaj znane po vsem Gorenjskem. To priča že dejstvo, da so ona dela, ki so se že v začetku preteklega sto-

letja bavila z obrtnim vprašanjem, omenjala tudi gorjuško piparstvo.¹⁾ Ko je bila l. 1838. industrijska razstava v Celovcu, je bila cela zbirka raznih gorjuških pip razstavljena.²⁾

Gorjuše so, kakor smo omenili, gorska vas, in sicer leže na južnem pomolu daleč se raztezajočega pogorja Pokluge. Vsa vas šteje nekaj nad 60 hiš s približno 300 prebivavci, katerih glavno opravilo je poljedelstvo in živinoreja. Posamezni pa izdelujejo v dneh, ko jim preostaja dosti prostega časa, lesene pipe, in sicer nekateri z res prirojeno spretnostjo. Te pipe so v pravem pomenu besede „gorjuške“, t. j. popolnoma v domačem slogu izdelane, docela različne od angleških ali kakršnihkoli drugih pip. Preproste so sicer, vendar okusno izdelane in za poljedelca praktične; trditi smemo, da ne zamenja pravi zavedni Gorjušec svoje „čedre“ z nobeno pipo, bodisi tudi dvakoli trikrat dražja, kakor je njegova. Delo je domačega izvora, in to nekaj velja.

Gorjušec izdeluje pipe iz hruševega, javorjevega, jelševega lesa in iz pušpana. Za vsako vrsto pip rabi drugačen les. Pri

¹⁾ Štefan pl. Kees piše v svojem l. 1819. na Dunaju izišlem delu: „Darstellung des Fabriks- und Gewerbswesens im österreichischen Kaiserstaate“ str. 138. II. d. 2 zv. sledeče: „In der Woche in Illyrien werden aus Bergerlenholz viele ordinäre Pfeifenköpfe, dann feinere mit Perlmutter und Metall eingelegte, mit Kupfer gefütterte und mit hohen Beschlägen versehene Pfeifenköpfe zum Gebrauche der Dalmatiner und Matrosen geschnitten.“ — W. C. W. Blumenbach piše v svojem: „Neuestes Gemälde der österreichischen Monarchie.“ Wien 1832. II. B. S. 69: „In der Woche wurden 1830 bis 1832 Pfeifenköpfe geschnitzt; einzelne wurden mit Perlmutter eingelegt und mit Gold- und Silberdraht verziert. Mann schnitt sie aus dem Holze der Bergerlen. Ihr Absatz gieng na Dalmatien.“ Tudi Vodnik piše v pratiki l. 1795. v „Popisovanju kranjske dežele“: „Fajfe delajo na Gorjušah nad Bohinjam.“

²⁾ „Heimarbeit in Österreich.“ Wien 1901. S. 327.

¹⁾ Prim. „Dom in Svet“ 1902.

izbiranju lesa mora seveda biti previden in izbrati les, o katerem ve že naprej, da se bo dal obdelati po njegovi volji. Z žago razdeli najprvo les v kosce, kolikršna naj bode dolžina pipe. Košček lesa obreže z ostrim, posebno za to pripravnim nožem v podobi zelo podolgaste hruške, s spodnjim koničastim nazaj zavitim koncem. Kmalu more vsak, ki kaj razume o pipah, priseči, da namerava „fajfar“ narediti „fajfur“. Ako pa je oblika pipe stisnjena, bolj jabolku kot hruški podobna, potem mora snov na vsak način služiti za „žbalco“ ali „čedro“. Pip je torej več vrst, katerih vsaka ima svoje ime. Najznamenitejše so: fajfur, mala pipa ali vivček, čedra, žbalca, murček in polž.

V nečem so vendar gorjuške pipe drugim podobne, in sicer v tem, da imajo dve odprtini, v katerih večjo se nabaše tobak, v manjšo pa se vtakne cevka. Obe odprtini — prva večja „fingrat“ imenovana, v premeru $1\frac{1}{2}$ cm, kakor tudi druga še ne $\frac{1}{2}$ cm debela — sta krog in krog prevlečeni s kositarjem ter sta na koncu obrobljeni z medenino. To se pravi, da imata „kapo“.

Gorjuške pipe brez pokrovca ni, kajti ravno v njega vtisne gorjuški „fajfar“ značilni pečat svoje umetnosti. Tudi pokrov je napravljen iz medenine. Ploščico, kakih $2\frac{1}{2}$ cm široko in 4 cm dolgo, položi na poleno, v katero so že vdolbljene luknje v debelosti pokrovovalne odprtine, nastavi na njo okrogel, oglajen klin enake debelosti, udari parkrat s kladivom po njem, in že se prične polagoma upogibati. Potem nadaljuje s pričetim delom polagoma, dokler ni dobil pokrov zaželene oblike. Polagoma pravim, kajti „fajfar“ dobro vé, da naglica ni dobra, in se mu je morda že tudi kdaj pripetilo, da se je vsled prevelike hitrosti pokrov razpočil, preden mu je dal pravo obliko. Seveda, včasih si že pomaga tudi v tem slučaju s tem, da ga zacini, vendar potem izgubi kolikor toliko vsaj na vrednosti, če ne tudi na dobrem imenu. Ostali konec obstriže na obeh straneh s škarjami, ga zavihne naravnost navzgor na najdebelejšem kraju, ga zasučje nazaj nizdoli, zavije prav

na koncu — in kljuka, ki bode zapirala pipo, je na pokrovu izgotovljena. Preden pa zavije, okraši kljuko in pokrov približno takole: Na količek iste debelosti, kakor meri odprtina pokrova, natakne pokrov, nastavi nanj zaokroženo dleto in naseka vanj lepe zareze. Semtertja izpremeni velikost dleta, napravi še nekaj ljukenj, potem okraši z enako umetnostjo kljuko — in pokrov je popolnoma dodelan, treba ga je le še nasaditi na rob pipe ali na kapo. Da se bode dobro zapiral, o tem je seveda popolnoma prepričan, ker gotovo ni bil to prvi pokrov, katerega je izdelal. Medenino kupuje „fajfar“, kadar pride v mesto; pravil mi je, da jo je plačal 1 kg po 8 K; torej mora res varčevati z njo, da je kaj ne pokvari.

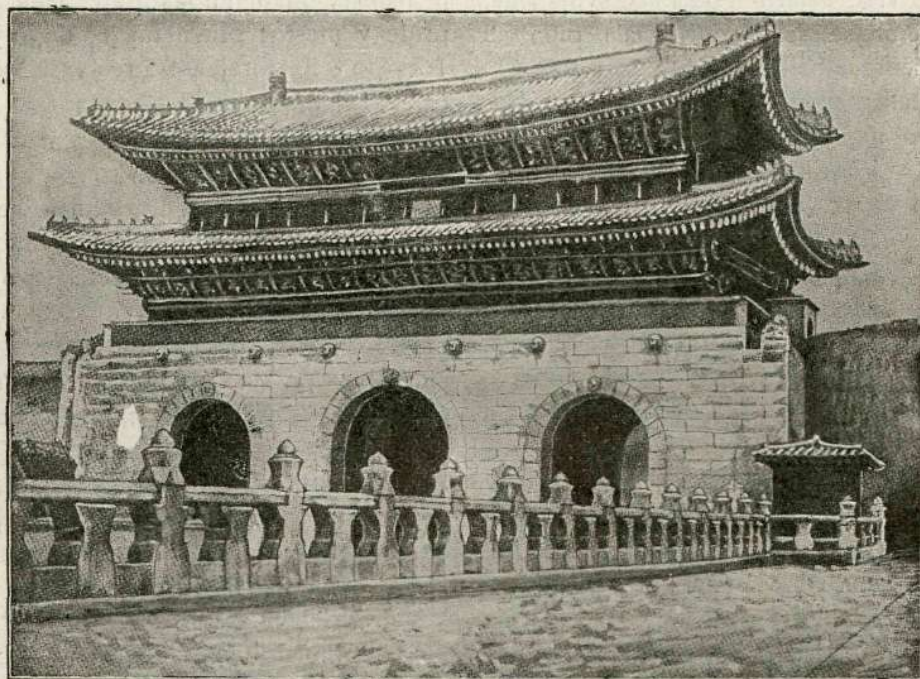
Oglejmo si tudi malo bolj natančno izdelovanje pipe same! Da so pipe različnih vrst, smo že povedali. Razlikujejo se pa tudi po okraskih. Fajfur je gladek, le na zadnjem koncu odspodaj ima kot olupšavo mal izrastek. Tudi pri žbalci še ni najti velike umetnosti. En robček pod vrhom in eden spodaj — pa smo pri kraju. Drugače je s čedro. Na vsem, kar je na njej lesenega, ni dobiti skoro gladkega prostorčka. Vse je lepo z dletom polžasto narezano. Zlasti spretnejši „fajfarji“ se pri tem delu pokažejo prave umetnike. A to še ni ves kras naše čedre. Najlepše na njej so namreč „uši“, t. j. iz školjkovine vdeleni biseri ali „pergelni“. Školjkino lupino dobe pri nekem trgovcu v Radovljici ter jo plačajo kg po 6 K. Z malo žagico razdeli lupino v male štirioglate prizmice in jih opili na vseh straneh. Bolj navadne so okrogle, bolj pa ugajajo podolgaste v obliki perja. Na to okraši „fajfar“ pipo z „ušmi“. Če je finejša, ne vidiš skoro na njej prostorčka, ki se ne bi lesketal s skrbno obdelanimi biseri. Navadnim pipam jih vstavljajo le ob robu. S finim dletcem izdolbe pipar ljuknjico v les, jo namaže z lepom, nastavi nanjo „uš“, na koncu poostreno v podobi „šmarnkriža“, jo pritrdi še s kladivom, da ne odpade, in pusti vse toliko časa, da se posuši. Nato opili vse robove biserov, ki molé iz lesa, in s tem je tudi

opravi svoje delo. Samo spredaj, kjer ostaja več prostora, vdela v pipo tudi razne podobe. Najbolj so priljubljeni orli, katerih vidiš na najboljših pipah včasih kar po tri. Navadno pa vstavi podobo konjske ali volvske glave, sekiro, kladivo ali sploh kako znamenje stanu ali obrta, katerega ima bodoči lastnik pipe. To je seveda vse po naročilu. Na željo vdolbe tudi začetnice imena iz školjkovine ali iz medenine. Včasih dobimo celo srebrne okraske. Glavno delo je dovršeno; treba je pipo le še „pomavati“,

disi že da napravi za 40 h nov pokrovček, ali nastavi, če je treba, nove bisere, na željo jo pa tudi zopet „premava“, in čedra je drugič nova.

Orodje fajfarjevo je preprosto. Žaga, par polen z vdolbljenimi modeli za pokrove, nekaj oglajenih lesenih klinov, več vrst dletov razne velikosti, škarje za kositar, klešče, kladivo, sveder — in pri kraju smo z orodjem.

Vse delo se napravi doma v sobi, kjer pipar prebiva, obeduje in spi. Če je več „fajfarjev“ v eni družini, gre delo hitro od

VHOD V CESARSKO PALAČO V SŌULU.

to se pravi, z lakom prevleči, kar se zgodi navadno kar trikrat zaporedoma, preden dobi pravi, zaželeni lesk. Pipa, naj bo potem že fajfur, čedra ali žbalca, je izgotovljena. Zdaj pride na vrsto še cevka, katero pa tudi kmalu preskrbi naš Gorjušec. Cevke napravlja iz smrekovih vejic, katere prevrta s poostreno jekleno žico.

Gorjuška pipa je solidnega dela. Zato mora tudi tobakar precej izdati za tobak, preden se mu pokvari. Pa tudi tedaj je gorjuški „fajfar“ pripravljen, da jo popravi, bo-

rok, ker si lahko razdele med sabo posamezna opravila. Počasnejši je seveda oni, ki mora sam vse zgotoviti. Za les mora dovolj zgodaj preskrbeti, da se mu o pravem času posuši, ostalo delo pa nadaljuje šele po zimi, ko sicer nima kaj opraviti. Le slabotni, za delo nesposobni ljude se bavijo s piparstvom tudi med letom, da si prislužijo vsaj nekaj vinarjev za kruh. Kedar pa se prične delo na zimo, tedaj so fajfarji res pridni. Od zgodnje zore do poznega mraka delajo, z malim presledkom opoldne, tako, da spravijo Gor-

jušci s svojo veliko pridnostjo res precej pip med tobakarski svet.

Zasluzek ni velik. Če ima kdo vse svoje, je že še nekaj, ako pa še lesa nima sam in ga mora kupovati, se seveda dobiček zmanjša. Tudi na Gorjušah večinoma les kupujejo, dasi ga veliko ne rabijo. Medenino plačuje pipar, kot smo rekli, *kg* po 8 K, tudi školjkovino po 6 K. Smemo mu torej verjeti, če trdi, da njega samega stane ena pipa povprečno 30 h. Na dan napravi po 2 do 3 pipe, s finejšo ima pa tudi ves dan opraviti. Priden delavec mora biti, da zasluži 1 K na dan, do dveh kron pa težko pride tudi z največjo spretnostjo in pridnostjo.

Cena pip je različna. Najcenejša je žbalca, ki stane 60 h do 1 K; navadni fajfur velja 1 K, boljši 1 K 40 h do 1 K 60 h; čedre izpod 1 K skoro ni dobiti, pač pridejo boljše do 2 K, in lepše obdelana velja tudi 3 K. Če je pa še pokrov okrašen z raznimi nastavki in stolpiči in če so vdeleni orli iz biserov, potem takega „polžka“ ni dobiti lahko pod 4 K. Da dá zadnji veliko več dela kot druge, se razume.

Bohinjski tobakarji kadé seveda iz gorjuških pipic, da jih pa rabijo tudi kmetje

izven Kranjskega, to dela pa Gorjušcem še večjo čast. Gorjuške pipe imajo svoj trg na Koroškem, Štajerskem, Hrvaškem, po Istriji in celo v Dalmaciji so znane.

Pipe izdelujejo tudi v moravški dolini, ne sicer v toliki meri kakor na Gorjušah, vendar imajo tudi te med svetom pri tobakarjih velik ugled. Tudi te so okrašene, vendar manj bogato kot gorjuške, in zato tudi niso dražje kot po 1 K do 1 K 60 h.

Piparstvo je pravi domači obrt. Pri marsikaterem drugem obrtu smo videli, da se je v teku časa izpremenil v samostojni obrt; piparstvo pa ostane vedno le postransko opravilo, in poljedelec se bavi ž njim le tedaj, ko počiva poljsko in drugo delo. Zasluzek res ni velik, in celo na Gorjušah, kjer še niso potrebe za življenje tako raznovrstne kot drugod med svetom, bi se človek s piparstvom mogel le borno preživiti. To opravilo nam pa kaže varčnost gorenjskega in zlasti bohinjskega kmeta, ki mu je ostala iz nekdanjih dni. Tudi danes še raje trdo dela, da si tudi v času, ko počiva njegovo pravo opravilo, zasluži vsaj za kruh in sol, kakor pa da bi dolgočasno v brezdelju pretolkel zimski čas.

(Dalje.)

ZVONIMIR:

ZADOVOLJNOST.

Jelka je plakala v logu,
bor je otožen ihtel,
jaz pa sem v duši veseli
pesem veselo si pel.

Jelka je gledala čudno,
bor je zrl váme strmé,
jaz pa sem smejal se v srcu —:
Hå, vi otožni ljudje!

JANKO JOVAN:

DOMAČI OBRTI NA KRANJSKEM.

Ogljarstvo ¹⁾.

Salutem morituris! Tako bi smeli klicati danes temu nekdanj tako slovečemu obrtu. Ni ga skoraj pogorja na Kranjskem, kjer bi temno-črna prst ne pričala, da je tu nekdanj kraljeval ogljar. Pravljice se ga spominjajo, v pesnih ga je opeval slovenski narod; a vse to — nekdanj; sedaj se ga spominjajo le še očanci, ki so v mladih dneh ogljarili s svojimi rajnimi očeti.

Kranjska je bogato obdarjena z gozdovi. Na krajih, ki leže ob velikih cestah in bližje morja, je že v davni preteklosti trda roka drvarjeva podrla velikane ter pustila za sabo puščavno praznoto, v katero so se odslej vetrovi neusmiljeno zaganjali in brili prst s sivih pečin. V mislih nam je Kras. Drugače je bilo življenje v gozdih, ki so bili daleč proč od hitrih prometnih sredstev. V Bohinju n. pr. gozdove trebiti, izvažati les in ga oddajati tržaškemu prekupcu, bi zahtevalo pač preveč stroškov. Lastniki velikih gozdov so umeli les drugače uporabljati.

V Bohinju so bile fužine na Bistrici pri Stari fužini in v Štengah. Potrebovali so ogromno množino oglja, katero je še vedno presegala bogatost bohinjskih gozdov, ki so vse te fužine preskrbovali s kurivom. Bohinjci sami niso bili njihovi posestniki, gozd je bil še last grajščakova, kajti dalje kot drugod je ostala v Bohinju zemlja nerazdeljena. Glavno pozorišče ogljarstva je bila Jelovca, ki je bila v velikanski svoji razsežnosti neverjetno prenapolnjena s kopišči, katera so stala po četrt ure narazen.

Neugodne vremenske razmere, malo polja, nizka cena živine (krava je n. pr. stala 16 do 20 gld.) itd., vse to je kmeta sililo iskati si postranskih zaslužkov. Kaj hočete boljšega, kot da se je poprijel ogljarstva? Bohinjci so torej v grajščinskih oziroma še ne razdeljenih gozdovih „kuhali“ oglje za plačo. Kdor je hotel ogljariti, mu je grajski gozdar odkazal svet, kjer naj dobiva les, ter si postavil „kopišče“. Zemljo je bilo treba zravnaniti, poleg kopišča postaviti „bajto“ in „korpelj“, t. j. shrambo za oglje. Pri tem je že zaslužil 6 do 7 gld. starega denarja. Spomladi je nasekal lesa in ga zložil v sežnje, na kar je že mogel dobiti predujem, katerega se navadno tudi ni branil.

Poleti ni bilo mogoče spravljati lesa h kopišču, kar bode vsakdo rad potrdil, kdor pozna strme bregove, opažene z velikimi skalami. Treba je bilo čakati snega, katerega v Bohinju menda nikoli ne zmanjkuje. Sedaj je bilo mogoče vlačiti les h kopišču po zravnanih potih po zmrznjenem snegu. V bohinjskih gorah pade včasih snega nad tri metre visoko. Da bi sneg odstranili s kupov lesa, ni misliti. Odstranili so ga le na enem koncu ter vlekli les izpod sneženih grud s capini. Tako so nastali celi sneženi predori. To delo je bilo večkrat nevarno, zlasti ako sneg ni bil dobro premrznjen, kajti zgodilo se je že, da je težki sneženi obok podsul ogljarja, ki je, pod mrzlo odejo zakopan, s strahom pričakoval ljudi, da ga otmô, drugače bi ga prav gotovo prehitela smrt, preden bi si mogel pomagati na prosto. Ko so ves les zvlačili in zvozili h kopišču in je tudi že sneg skopnel, se je pričelo kuhanje oglja. Preden je ogljar pričel skladati drva v kope, je položil v sredino dve palčici navzkriž, proseč s tem božjega blagoslova pri svojem delu. Nato pa je vsadil v mali

¹⁾ Primeri lanskega letnika „Dom in Sveta“.

razdalji narazen tri po dva sežnja dolge smrekice, na katere je jel prislanjati polena, ki so bila tudi dolga navadno okrog dveh sežnjev in precej debela. To delo je nadaljeval tako dolgo, dokler ni bila kopa v celi zaželeni velikosti postavljena. Visoka je bila navadno dva sežnja, v obsegu pa je merila 10 do 15 sežnjev. Ko je bila sestavljena, je položil na več krajih polena na tla; zakaj, bomo kmalu zvedeli. Gozdar je še kopo zmeril, da je mogel nekako preračunati že naprej množino oglja. Oglja je dala ena kopa precej, če pomislimo, da so merile v

živega oglja, kateremu je pridejal vsikdar blagoslovljene oljke, kar priča o globoki religioznosti tedanjih Bohinjcev, kateri pa, da pišemo odkrito, tudi niso bili brez vraž, kajti v petek kot na nesrečen dan ni nikdo kope zanetil. Ko je pričel les tleti in so to oznanjevali prvi dimčki, ki so uhajali izpod prsti, je izruval polena, katera so ležala na tleh, izpod prsti ter pustil tako vendar nekaj zraka blizu, da se ogenj ne zaduši. Les je tlel polagoma dalje, žrjavica je prihajala vedno višje, vsled česar je tudi dajal nekaj duška s tem, da je z lopato na več krajih napravil

BOHINJSKI OGLJARJI.

obodu 15 sežnjev in še čez, ter je bilo v nji zloženih 40 do 60 kubičnih sežnjev drv. Danes iščemo takih kop zastonj. Ko je bila torej kopa zložena, jo je pokril s smerečjem „grašo“, da se prst ni pomešala z lesom. Prst je pričel na smerečje nasipavati spodaj, in sicer dva čevlja na debelo, ter sipal toliko časa, da je zagrnil ž njo vso kopo, le zgoraj je ostala mala odprtina. S prstjo je obdal kopo zato, da les ni mogel goreti, ampak je moral tleti, ker ogenj ni imel duška. Nato je kopo zanetil. Zgoraj v odprtino je nasul

male luknje. Pa še na nekaj drugega lje moral ogljar misliti. Ko je kopa tlela, ter se je nekaj lesnih snovi izpremenilo v pline, ki so se oddaljevali v podobi temnega dima, se je hkrati vsebina kope manjšala. Ako bi pustil vse pri miru, bi slednjič dobil zrak toliko duška, da bi pričel les s plamenom goreti in ogenj bi kmalu vpepelil celo kopo. Ravno zato je pustil zgoraj malo odprtino, v katero je dan za dnem vsakih 4 do 5 ur prilagal kuriva, ki je že pripravljeno stalo poleg kope, zloženo v „bračke“ ali butare.

H kopi je nastavljal prav ogljarsko napravljeno lestvico; nasekal je namreč kak tanjši hloď ali pa pritrdil na desko palčice za stopnje. Po tej lestvi je splezal na vrh, ter zgoraj na počez položeni deski stoječ z dolgim drogom, „bukávnica“ imenovanim, tlačil drog v odprtino, ali kopo „bokal“. Če je pa vendar kdo pozabil na to svojo važno dolžnost, je les res pričel goreti, a ker je razvijajoči se dim vzel le preveč prostora, da bi mogel les neovirano goreti, je kopa naenkrat s silnim pokom „pihnila“, da so drva letela daleč naokoli. Ker so bile kope komaj četrt ure druga od druge oddaljene, so navadno kmalu prihiteli sosedni ogljarji, ki so za silo zopet razdrto kopo popravili, jo pokrili s prstjo, ter rešili tako ogljarja velike škode. Tudi „bokanje“ ni bilo brez nevarnosti, kajti zgodilo se je že, da je ogljarju pri tem poslu zmanjkalo tal ter se je vdrl v žareče oglje in zgorel tako, da so dobili od njega ostankov komaj kopicico sežganih kostij.

Ko je kopa gorela 10 do 14 dni, se je približeval čas, da naložena drva pritlijo do vrha, vsled česar je ogljar s pestjo zamašil vse luknje, da se ogenj uduši, ter je čakal na to 4 do 5 dni. Nato je pričel kopo „štorati“ t. j. razdirati, kar se je vršilo takole: Z dolgim, okovanim, na koncu zakrivljenim drogom, „krivačo“, je začel na vrhu, ko je odstranil nekaj prsti, polagoma odlamljati oglje, katero se je valilo preko prsti navzdoli, ter se tako ni preveč polomilo. Ko je razdrl prvi del, je odstranil zopet prsteno odejo spodaj ter nadaljeval to delo, dokler ni bila vsa kopa razdrta. Dasiravno je preje zasul kopo s prstjo, je vendar nekaj oglja ostalo živega; to je s plamenom zagorelo, ko je dobilo na prostem dovolj zraka. Najhitreje bi seveda pogasil, če bi oglje polival, a v gorah ni bilo dosti vode pri rokah; zato je imel pripravljeno samo eno posodo vode, v katero je sproti pomakal vsako žareče oglje. Med tem pa je oglje, o katerem je bil prepričan, da je ugasnilo, naložil v bisago ter odnesel v „korpelj“, kjer ga je bilo treba zmeriti.

Oglje so merili z „žergeljni“, ki so držali približno 3 do 4 mernike. Za vsak žergelj oglja je dobil ogljar plače 10 do 12 kr. starega denarja. V korpeljnu je čakalo oglje do zime, kajti poleti zaradi že znanega vzroka ni bilo mogoče odvažati v ravan. Ko pa je pokrival gorovje debel in zmrznjen sneg, tedaj je prihitelo od blizu in daleč mlado in staro, da zasluži denarcev z odvažanjem oglja. Ne samo iz Bohinja ampak tudi iz sosednih krajev, n. pr. iz Sorice, z Bače itd. so prihiteli v ta namen ljudje v Bohinj. Oglje so spravili v ciuhe, dolge vreče, ki so držale po tri žergeljne, jih navezali na sani, katere so zažrdili z 1 do 3 verigami, da niso mogle bliskoma zdrkniti po strmem bregu, in ga nato zvozili v dolino. Vozili so v Štenge, na Bistrico in k Stari fužini, kar pomenja daljo 3 do 4 ur. Za vožnjo enega dneva je zaslužil vozač 60 do 70 kr. starega denarja.

Ako pogledamo še zaslužek ogljarjev, moramo pač misliti, da je bil z njim zadovoljen. Vzemimo, da je postavljaj kopo, katero je skuhal, podrl in spravil oglje v 20 dneh, ter nakuhal iz nje 50 žergeljnov oglja: torej mu je vrgla okroglo 60 gl. stare velj. Ostalo mu je vendar precej denarja, če tudi odračunimo plačo pomagačem. Na dan je zaslužil vsaj 1 gl. st. veljave. Med tem časom, ko se je oglje kuhalo, je že pripravljaj v prostem času les za drugo leto ter tako med delom prihranil veliko časa in s tem svoj zaslužek izdatno pomnožil.

Tako se je ogljarilo pred kakimi 25 leti na Jelovci, Jati, nad Bačo, na Komnu in drugod po Bohinju. Danes so se razmere izpremenile. Fužin v Bohinju ni več, in oglje se uvaža iz inozemskih krajev ceneje, nego skoro segajo režijski stroški, poleg tega se les lahko proda za drag denar in se bode še dražje, ko izteče železnica skozi Bohinj. Nekdanje slave bohinjskih ogljarjev spominja tujca, ki pride v Bohinju, le še kopišče v Štengah, katero vendar z nekdanjimi ni v nobeni primeri. (Primeri sliko na st. 41.).

Tako v Bohinju.

Pa tudi na drugih krajih se je na Kranjskem žgalo oglje v veliki množini, n. pr. v

Poljanski dolini, v Selški dolini, na Dolenjskem itd. Tudi tod ogljarstvo ponehuje. Kuha se sicer še vedno na mnogih krajih, a o nekdanji množini, in še bolj o nekdanjem zaslužku ni govora. Le pogledajmo za vzgled ogljarstvo v kamniških hribih.¹⁾ Najpogostejše so kope v Palovčah po 5—10 sežnjev. Nad 10 sežnjev je ne napravi nihče, ker že v kopo 10 sežnjev gre 16 do 17 kub. sežnjev drv. Cena oglja je padla. V kamniškem okraju se za 1 mecelj (2 mernika) oglja iz trdih drv dobi sedaj 70—80 h, oglje iz mehkih drv pa je 8—10 h cenejše. Iz kub. sežnja trdih drv se izkuha oglja približno 25 meceljnov, iz mehkih 2—3 mecelje več, kar torej vrže 17—20 K oziroma 16—18 K. To se pravi le 2—4 K več, kakor bi dobil za drva v krajih zelo oddaljenih od mesta in železnice. Koliko ostane torej ogljarju? Vzemimo za vzgled najnavadnejšo kopo 6 sežnjev, v katero gre nekaj čez 4 kub. sežnjev. Iz take se izkuha oglja približno za 80—90 K. Ker dobijo od tega vozniki do 20 K, ostane ogljarju še 60—75 K. Ako zračunimo zaslužek na dan, tedaj mu pride nekako 2 K. Seveda so sama drva, iz katerih je oglje skuhal, več kot polovico te cene vredna, tako, da za delo samo ogljar ne dobi niti 1 K na dan.

¹⁾ Podatke o kamniških, ozir. palovških ogljarjih mi je izročil g. Podbevšek.

Omeniti je še dela „naspol“. A pravi: Jaz imam drva, ti B pa imaš čas. Pojdi, posekaj drva in skuhaj iz njih oglje! Ko bode oglje skuhan, ga prodava, plačava voznike in ostanek razdeliva. Tudi pri tem delu zasluži ogljar na dan k večjemu 1 K, včasih pa tudi samo 60 h. Še slabše se godi ogljarju, ki prevzame tako delo pri kakem grajščaku. Ko je oglje skuhan, ga mora na svoje stroške zvoziti v grajščinsko skladišče in zasluži pri tem borih 40 h na dan. Kako naj potem živi revež! Da bi živel, dobi premalo, da bi umrl, preveč, tako, da bi bil res ogljar najnesrečnejši človek na svetu, ako bi ogljarstvo ne bilo le njegov postranski zaslužek.

Ako primerjamo sedanje razmere v ogljarstvu z nekdanjimi, vidimo da pač ne dobi sedanji ogljar, ki kuha oglje iz svojih drv, za oglje niti polovice toliko, kolikor je ogljar dobival nekda kot plačo za samo delo.

Ostaja nam še vprašanje, kako povzdigniti zopet ogljarstvo do nekdanjega cveta? Zastonj se povprašujemo: Odgovora pri najboljši volji ne moremo dati. Kupčijske in industrijske razmere, ki vplivajo na ogljarstvo, so danes docela drugačne od nekdanjih; na stalno izboljšanje v ogljarstvu ni misliti. Zato naj služi ta črtica ne toliko v povzdigo ogljarstva, ampak bolj kot spominke na nekdašnji slavi, a sedaj že preživeli stan.

JANKO JOVAN:

DOMAČI OBRTI NA KRANJSKEM.

(DALJE.)

Glavnikarstvo.¹⁾

uštal, mala vas pri Škofji loki je dandanes edini kraj od Trsta do Gradca, kjer se na jugu naše monarhije izdelujejo glavniki. Ni še dolgo tega, kar je bil ta obrt na Kranjskem v več krajih razširjen, a do danes se je ohranil le še v Puštalu in deloma tudi v malih okoličanskih vasicah.

Vas Puštal je malo znana, morda po „puštalskih glavnikih“ celo bolj v tujini, kakor pri nas. Dobro jo poznajo Poljanci in Selčanje, ki hodijo v postu na Hribec križev pot molit, in sosednje vasi, iz katerih hodijo kmetje kupovat rožnino v Puštal. Stara pa je — ne glede na njene stare bajte —, kajti omenja jo že Valvasor kot sedež puštalskih baronov. Prvotno je bila tukaj pristava brik-senških škofov, ki so stanovali v loškem gradu in imeli v Puštalu svoje hleve, od tod ime Burgstall. Oskrbniki te pristave so postali mogočni gospodje, sezidali so si svojo grajščino, in že leta 1215. beremo o nekem Otonu Puštalskem.²⁾ Sedanji posetniki so domače rodbine iz okolice Železnikov, a ponemčeni. Pisali so se Oblak, sedaj pa so baroni pl. Wolkenstepg.

Okoli gradu so se kmalu naselili ljudje, nastala je mala vas. Vaščani so imeli po eno do dve njivici, ostalo pa je bilo vse grajščinsko. Zato so si morali drugače iskati zaslužka. Tkali so platno, delali čevlje za semnje in kovali v loških kovačnicah, dokler

se niso poprijeli glavnikarstva, ki jim daje sedaj glavni zaslužek.

Težko je povedati, kdaj se je glavnikarstvo na Kranjskem pričelo. V l. 1820—1830. je bil en mojster v Trziču, trije v Kranju, eden v Stražišču, štirje pri sv. Duhu pri Škofji loki in dva v Škofji loki. Vse kaže, da se je ta obrt pričel koncem XVIII. stoletja. Odkod je prišel sem, se ne vé; orodja imajo nemška imena in način izdelovanja je sličen onemu na Češkem.

Zanimiv je razvoj tega obrta na Kranjskem. Izpočetka so delali bolj za domače potrebe, sčasoma pa so začeli izdelke izvažati. Ko so prvi mojstri izmrli, so njih nasledniki radi pomanjkljivih prometnih zvez opustili izvoz, in obrt je postal skoro izključno slovenski. Glavnikov, kakršni so sedaj v navadi, tedaj niso dosti delali, ampak samo velike umetno izdelane za v lase. Vsaka ženska, ki je nosila pečo, je morala imeti umeten glavnik, in kajpada so dekleta tekmovala med sabo, katera bo imela lepši glavnik. Tak glavnik je bil skrbno izdelan, imel je dolge zobe, zgornji del je bil lepo izrezljan, različno barvan, vpognjen in obit s srebrnimi žeblički. Okoli zgornjega dela se je ovijala kita. Ko pa je izginila slovenska narodna noša, so izginili iz las tudi umetni domači glavniki, in obrt je dobil zopet drug značaj. Začelo se je delati za izvoz.

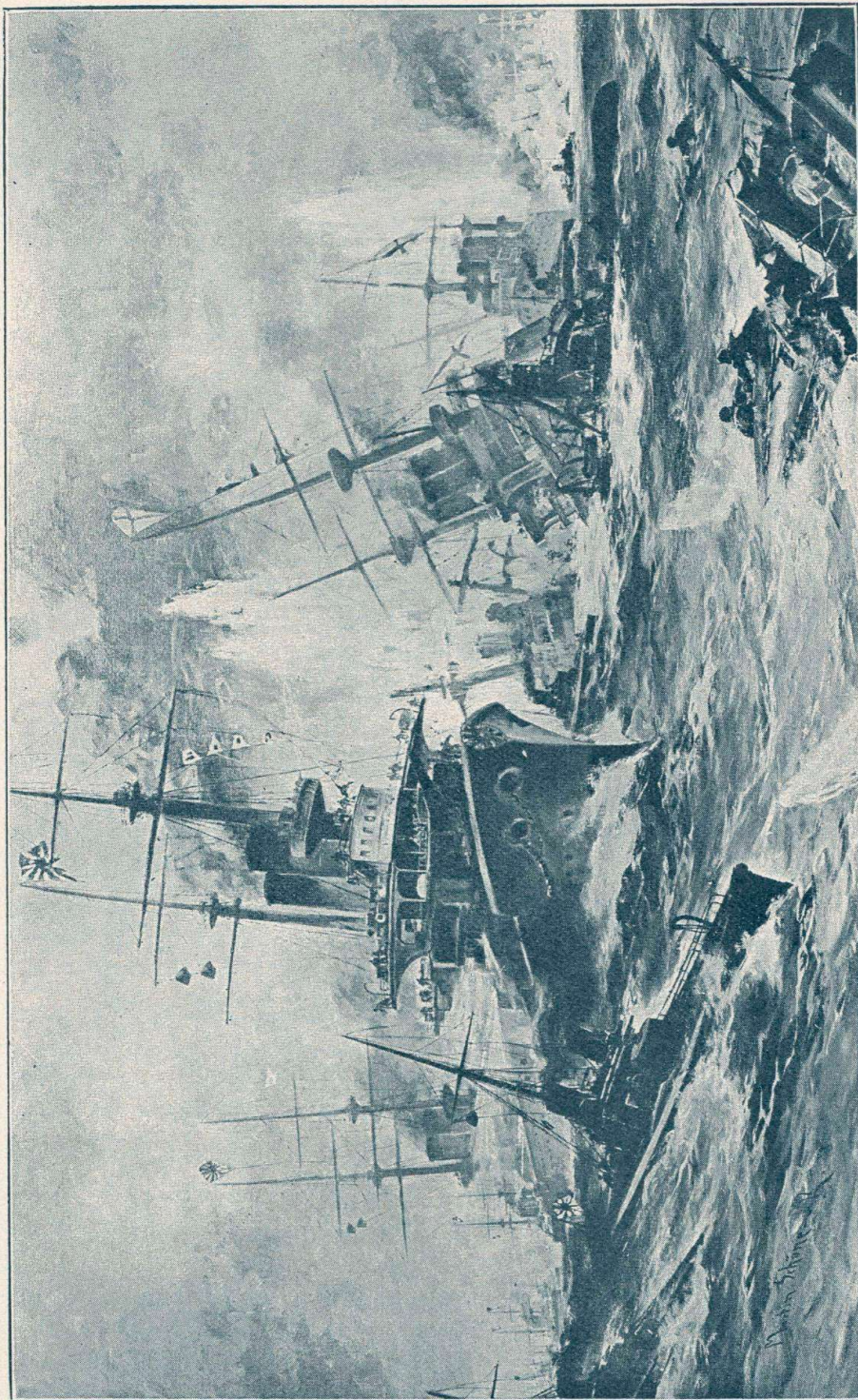
Okoli l. 1820. se je priženil v Puštal neki glavnikarski vodja — praded znane Guzeljeve rodbine v Škofji loki — in je začel prvi v Puštalu izdelovati glavnike. Ker so imeli ljudje pri tkanju in izdelovanju čevljev slab zaslužek, so se kaj hitro poprijeli glavnikarstva. Pravijo, da je služil najboljši delavec 1 gld. na teden in si je moral še ob nedeljah sam hrano kupovati. Pri tem glavnikarskem mojstru, ki je imel kmalu do 10 pomočnikov,

¹⁾ Razpravo o glavnikarstvu mi je poslal gospod M. Dagarin iz Puštala, bogoslovec v Ljubljani, za kar mu iskrena zahvala.

²⁾ Prim. „Dom in Svet“ leta 1894. Loka. Spisal Fr. Pokorn.

so se izučili nekateri še sedaj živeči glavni-
karji. Delalo se je seveda le na roko brez
strojev. Kot drugod je bil tudi v Puštalu

nekateri tudi navadne glavnike. Od l. 1865.,
ko se je slovenska noša polagoma poizgubila,
so pričeli zopet izdelovati navadne glavnike,

MORSKA BITKA PRI CUŠIMI.

ta obrt kmalu narodno-slovenski; izdelovali
so namreč skoro samo opisane umetne ženske
glavnike, le iz parkljev so izdelovali pomalem

zlasti ker so v tem času že dobili stroje za
rezanje ali, kakor sami pravijo, za žaganje
zob.

Glavnikarstvo pri sedanjih razmerah ne more biti ljudem edini zaslužek. Vsak ima še nekaj polja, ker ne bi mogli izhajati, ako bi si morali vsa živila kupovati. Tudi delavci, katerim dajejo mojstri delo na dom, imajo navadno kaj svojega zemljišča, redé si kako kravico in pridelujejo najpotrebnejše stvari.

Vseh ljudi, ki se pečajo z glavnikarstvom, je okoli 70 (z družinami 170), in sicer so trije večji mojstri, več manjših mojstrov, ostali so pa pomočniki in učenci. Pomočniki so nekateri pri mojstru na hrani in stanovanju ter so plačani na teden, drugi, navadno oženjeni, pa delajo na svojem domu in so plačani od kosa.

Sirovine (rogov) dobivajo glavnikarji le malo s Kranjskega; največ je pride iz sosednih dežel, iz Istre, Dalmacije, s Štajerskega, Koroškega, Tirolskega, sploh iz krajev, kjer so večje klavnice in tovarne za strojenje kož (Trst, Spljet, Pulj, Zagreb, Gradec, Beljak, Briksen). Volovski rogovi so najboljši, kravji so polovico manj vredni, deloma, ker so manjši in pa tudi manj porabni. Belim rogovom gre prednost pred črnimi, ker se beli glavniki lažje prodajo. Tudi živinske pasme odločujejo. Najslabši so hrvaški in srbski. Različne goveje pasme imajo različno dolge rogove, največe n. pr. imajo ogrski voli. Cena rogov se zelo izpreminja, in sicer vedno raste. Dvoje navadnih rogov stane približno 50 h, ogrskih pa 1 K 60 h. Koštrunovi rogovi (po njih imenovani glavniki so „koštrunači“) in parklji goveje živine pridejo le malo v poštev.

Prvo delo pri glavnikarstvu je, da se odžagajo osti (špice) rogov, ker niso porabne; v poštev pride torej le votli del, kosec. Ako je ta približno 1 ped dolg, pride kar v delo, ako je daljši, se razžaga, n. pr. ogrski na tri dele, od katerih se prvi imenuje „glavač“ ali „visoki kosec“, drugi je „drujec“ in tretji „klanec“.

Delo se razdeli v tri dele: pripravljanje, žaganje in izdelovanje; po tem se imenujejo tudi delavci pripravljalci in izdelovavci. Žaga se na cirkularno žago s premikajočim vo-

dilom. Pripravljač mora kosec raztegniti, poravnati, ogladiti in razžagati po naročeni velikosti. Razna dela so n. pr. paljenje, strganje, stiskanje, prepalovanje, posnemanje in razžagovanje. Pri paljenju se drži kosec nad ognjem, da se omeči in ga je mogoče raztegniti, nakar se mu ostrže ožgana skorja ter se vloži med železne plošče v stiskalnico, da se zravna, in dobi ime „tablica“. Tablica se ogreje, prepali in stisne, nato pa zariše na nji mojster kolikor more veliko glavnikov, ki se z malo obžagivnico razžagajo, pristojajo, t. j. naročenim meram prilagodé in se jim s škonfino posnamejo robovi. Glavnik je pripravljen.

Žaganje gre hitro izpod rok. Vajen delavec jih razžaga na obeh straneh do 60 tucatov na dan, dočim nekdaš še tretjine tega ni napravil.

Izdelovanje je nekoliko počasneje. Glavnik se še nekoliko posname, poostre se mu zobje in se ostrže z nožem, „reškavnikom“. Nato sledi čistenje in likanje.

Dela je torej veliko in se vedno bolj deli. Prej je isti delavec dobil zjutraj sirovino in oddal zvečer izgotovljene glavnike, navadno tri tucate, kar je naredil od 5. ure zjutraj do 10. zvečer, ali pa tudi čez; sedaj navadno nekateri pripravljajo, drugi pa izgotavljajo. Vendar razume vsak delavec vse vrste del. Tudi sedaj se dela še vedno od 5. ure zjutraj do 10. ure zvečer.

Glavnikov izdelujejo v Puštalu več vrst. Če ima glavnik na eni strani goste in na drugi redke zobe, se imenuje „petac“ ali „petačar“; „gnidovec“ ali „prašnik“ pa pravijo glavniku, ki ima na obeh straneh enako goste zobe. Izdelujejo tudi daljše glavnike „frizerje“, nadalje „kampelje“ za konjsko grivo in še par manj važnih vrst. Omeniti moramo tudi škatljice za žveplenke, ki so jih sedaj že skoro izpodrinile užigalice z lesenimi škatljicami, nadalje rožene žlice in več drugih drobnarij. Kot sirovo blago prodaja glavnikar kosti iz rogov v tovarno za lep v Ljubljano, odpadke rožnine kmetom za gnojilo, osti rogov strugarjem, ki izdelujejo iz njih držaje za palice, dežnike, gumbe itd.

Izpočetka, ko so izdelovali le slovenske umetne glavnike, je naložil glavnika svojo robo v bisago in odšel na semnje po Kranjskem, Sp. Štajerskem in Koroškem. Obredel je vse kraje, kjer se je nosila peča in je bil puštalski glavnika v modi. Dasi ni imel veliko blaga pri sebi, je bilo vendar vrednosti 80—100 gld., saj je veljal umetno izdelan glavnika z vrezanimi začetnimi črkami nad 1 gld.

Danes se dela le za izvoz. Navadno blago gre na Balkanski polotok, — kakor pravijo „za turške uši“ — boljše blago se porabi za vojake, „frizerje“ izvažajo celo na Nemško, kjer uspešno konkurirajo z angleškimi izdelki. A glavnika ne izvažajo direktno, ampak prodajajo ljubljanskim trgovcem, ki blago nadalje izpečavajo. Vzrokov za to je več. Prvič imajo glavnika premalo kapitala, da bi mogli imeti blago v zalogi, dočim prekupec takoj plača vzeto blago. V zalogi bi morali imeti vsaj za 10.000 K blaga, a tega ne zmorejo, zlasti ker je vedno kolikor toliko rizika pri kupčiji na debelo, ker ne poznajo zanesljivih zunanjih tvrdk. Vzrok je tudi ta, ker cvete glavnikaštvo najbolj jeseni in pozimi, a poleti gre slabeje. Če se torej prodaja na direktna naročila, katerih v poletnih mesecih ni, zaostane delo in delavci le malo zaslužijo. Na Dunaju n. pr. delajo strgarski pomočniki radi pomanjkanja naročil le 2—3 dni na teden, ostale dni so prisiljeni postopati. Slednjič prodajajo veletržci glavniške skupno z drugimi domačimi izdelki pod imenom „kranjska industrija“, in težko bi bilo kupčevati le z glavniki.

Gotovo niso te razmere zdrave, ker blago gre skozi dve, tri in še več rok; povsod ostane nekaj dobička, a vse to ravnanje tlači ceno, za katero morajo oddajati glavnika svoje izdelke. Da je temu res tako, pričajo dovolj nizke cene, s katerimi plačujejo trgovci glavniške. Ravna se po meri in finosti izdelka. Vrste je osem, pričeni z daljino 72 mm; vsaka naslednja vrsta stopnjuje za 12 mm. Tem odgovarjajo sledeče cene:

za I. vrsto K —72, II. vrsto K —85, III. vrsto K 135 itd. do VIII. vrste K 180 za tucat. Za dolge glavniške frizerje je mera v palcih od treh naprej, stopnjujoča po 1/2 palca do 8 palcev, ter cena od K —44 do K 3— za tucat.

To so najnavadnejši izdelki puštalskih glavnikašev. Naredi se blaga na leto približno 30.000 tucatov.

Razmerje in občevanje gospodarjev in delavcev je domače, družinsko. Kakor smo že omenili, jih stanuje večina pri mojstrih in so navadno ločeni od njih le oženjeni delavci. Zaslužijo prvi 3 do 7 K na teden, zunanji pa pridejo, ako so pridni, do 2 K na dan. Obrt se je sicer v zadnjih dvajsetih letih po prizadevanju nekaterih izdatno povzdignil, a bi bil lahko še na veliko višji stopnji, ako bi se hodili domačini v tujino učiti, n. pr. na Dunaj ali še bolje v Švico in v Norimberk.

Glavnika ne sme biti lehkomišljen, ker se ne propade skoro kmalu drugod prej, kot v tem obrtu. Svoje delo mora dobro razumeti in paziti, da se mu preveč ne polomi; zlasti pa mora pri teh cenah dobro prodajati, ako hoče preprečiti, da ne bode koncem leta večja vsota vknjižena pod „dati“ kakor pod „imeti“. Zato se ni čuditi, da so v zadnjih desetih letih propadli štirje mojstri, dasi ni bila kupčija preslaba. Tudi neki ljubljanski trgovec ni imel sreče, ko je hotel s puštalskimi glavnikašmi konkurirati. Napravil je tovarno v Šiški, pozval delovodja nekje z Nemškega, za delavce je pa vzel domačine. Omislil si je najboljše stroje, a kmalu se je pokazalo, da manjka izkušenega mojstra, in v dveh letih je prigosposodaril 40.000 K izgube. Stroje so pokupili in po svojih potrebah prenamenili puštalski glavnikaš ter izdelujejo z njimi najlepše blago. Od tedaj pa je propadlo že veliko glavnikašev na Kranjskem, Štajerskem in Goriškem, in naši Puštanci so ostali kljub slabim časom na vsem avstrijskem jugu edini zastopniki tega zanimivega obrta.

